

KATARZYNA WILCZOK

UDZIAŁ NSZZ „SOLIDARNOŚĆ” W OPRACOWANIU NOWEGO PROJEKTU USTAWY O ZWIĄZKACH ZAWODOWYCH W LATACH 1980–1981

Podpisanie porozumień sierpniowo-wrześniowych w 1980 r., mających charakter umów społecznych, wymagało od władz państwowych usankcjonowania ich pod względem prawnym. Zasadnicze zmiany trzeba było wprowadzić do dotychczasowej Ustawy o związkach zawodowych, która obowiązywała w PRL od 1 lipca 1949 r. i od tamtego czasu jej nie nowelizowano. Akt ten, bardzo lakoniczny (składał się z trzynastu artykułów), oczywiście nie zakładał istnienia w państwie komunistycznym niezależnej organizacji związkowej, która nie podlegałaby Centralnej Radzie Związków Zawodowych. Nie zawierał żadnej wzmianki o prawie do strajku¹. Zresztą pomysł, by opracować nową ustawę o związkach zawodowych, a właściwie zmodernizować tę istniejącą, był początkowo jedynym wariantem, który zakładała władza w negocjacjach z Międzyzakładowym Komitetem Strajkowym w Gdańsku. Biuro Polityczne Komitetu Centralnego PZPR chciało w ten sposób uniemożliwić realizację postulatu powołania wolnych związków zawodowych². 30 sierpnia 1980 r. podsekretarz stanu w Urzędzie Rady Ministrów Wiesław Waniewski przesłał rządowi projekt ustawy o związkach zawodowych przygotowany przez CRZZ, dający Radzie duże uprawnienia, m.in. inicjatywę ustawodawczą. Warto tutaj nadmienić, że prawo inicjatywy ustawodawczej przysługiwało związkom zawodowym w Niemieckiej Republice Demokratycznej³. Jednak gdy komisja rządowa przystała na to, by prawnie usankcjo-

¹ Ustawa z dnia 1 VII 1949 r. o związkach zawodowych, Dz. U. 1949, Nr 41, poz. 293.

² Protokół nr 25 posiedzenia Biura Politycznego KC PZPR z 26 VIII 1980 r. [w:] PZPR a „Solidarność” 1980–1981. *Tajne dokumenty Biura Politycznego*, red. P. Chojnacki, Warszawa 2013, s. 132; A. Machcewicz, *Bunt. Strajki w Trójmieście. Sierpień 1980*, Gdańsk 2015, s. 329, 331.

³ L. Mażewski, *Ustrojowo-polityczny taran. Polityka NSZZ „Solidarność” a przemiany ustrojowe w PRL w latach 1980–1982*, Warszawa–Radzymin 2017, s. 121.

nować istnienie Niezależnych Samorządnych Związków Zawodowych, projekt CRZZ stracił aktualność⁴.

W punkcie 3 porozumienia gdańskiego zapisano: „Wielość reprezentacji związkowych i pracowniczych wymagać będzie odpowiednich zmian ustawodawczych. W związku z tym rząd zobowiązuje się do inicjatyw ustawodawczych dotyczących w szczególności ustawy o związkach zawodowych, ustawy o samorządzie robotniczym, kodeksu pracy”⁵. Na potrzebę dopasowania dotychczasowej ustawy o związkach zawodowych do porozumień sierpniowo-wrześniowych wskazywano w poufnych dyrektywach wewnętrznych KC PZPR z 5 oraz 8 września 1980 r.⁶ Podkreślano jednak, że „nie wolno dopuścić, aby wpływ na nowe związki zawodowe zdobyli ludzie o orientacji antysocjalistycznej i mogli je wykorzystywać do swoich politycznych celów”⁷.

Celem artykułu jest określenie merytorycznego wkładu NSZZ „Solidarność” w treść ustawy, jak również ukazanie przebiegu i atmosfery prac nad projektem oraz ostatecznego rezultatu tych wysiłków. Zagadnienia te nie zostały do tej pory szerzej opisane, chociaż umożliwia to dosyć obszerna baza źródłowa. Trzeba dodać, że z lat 1980–1981 zachowało się wiele wersji projektu ustawy o związkach zawodowych (każda licząca po kilka, kilkanaście stron), z różnych etapów jej przygotowywania. Niemożliwe zatem będzie przedstawienie poszczególnych artykułów każdego zachowanego dokumentu i wskazanie wszystkich różnic między różnymi projektami. Nie taki zresztą jest mój zamiar. Z perspektywy historycznej istotniejsza pozostaje odpowiedź na pytanie o to, jaka była koncepcja ustawy proponowana przez NSZZ „Solidarność” i w jakim stopniu udało się ją zrealizować.

Artykuł został oparty przede wszystkim na analizie zachowanych wersji projektów nowej ustawy o związkach zawodowych oraz stenogramów spotkań Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych – jest to prawie 1600 stron maszynopisu, sporządzonego z nieistniejących już nagrań dźwiękowych, a przechowywanego aktualnie w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Potrójna paginacja oraz lektura tego materiału sugerują, że tekst w kilku miejscach jest niekompletny. Ponadto w wielu wypadkach nie określono, kto zabiera głos. Do tej pory udało się odnaleźć dwa dokumenty zawierające tezy do ustawy przygotowane przez NSZZ „Solidarność”. Pierwszą wersję tez zlokalizowano w zbiorze Ośrodka Prac Społeczno-Zawodowych przy Krajowej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność”. Materiały z jego działań przekazała do Archiwum Historycznego Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” socjolog Inka

⁴ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/484, Notatka podsekretarza stanu Marii Regent-Lechowicz dla ministra Jerzego Bafii w sprawie prac nad projektami ustawy o związkach zawodowych oraz o samorządzie robotniczym, 8 IX 1980 r., k. 24–25. Projekt autorstwa CRZZ zob. AKKS, 347/3/439, *Ustawa z dnia... o związkach zawodowych. Projekt*.

⁵ Protokół porozumienia zawartego przez Komisję Rządową i Międzyzakładowy Komitet Strajkowy w dniu 31 sierpnia 1980 roku w Stoczni Gdańskiej [w:] *Dokumenty. Protokoły porozumień Gdańsk, Szczecin, Jastrzębie. Statut NSZZ „Solidarność”*, Warszawa 1980, s. 2.

⁶ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/484, Dyrektywa wewnętrzna KC PZPR w sprawie związków zawodowych nr 1, k. 3–10; *ibidem*, Dyrektywa wewnętrzna KC PZPR w sprawie związków zawodowych nr 2, k. 13–23.

⁷ *ibidem*, Dyrektywa wewnętrzna KC PZPR w sprawie związków zawodowych nr 1, k. 3.

Słodkowska. Drugi wariant, nieco różniący się od poprzedniego, znajduje się w zbiorach AAN, w materiałach ministra sprawiedliwości. Uznałam za zasadne umieszczenie obu wersji też w aneksie. Zostały one skompilowane, przy czym pierwszeństwo (m.in. co do układu i numeracji) przyznałam dokumentowi odnalezionemu w AAN, a w nawiąsach kwadratowych umieściłam treści pochodzące z tez przechowywanych w AKKS, które nie występują w poprzedniej wersji. Ponadto istnieje kilka wariantów projektu ustawy, które powstały na różnych etapach prac zespołu. Odpowiedzi na pytanie o to, jak potem przebiegało jej przygotowywanie, należy szukać w zachowanych protokołach posiedzeń Komisji Prac Ustawodawczych oraz Komisji Pracy i Spraw Socjalnych, znajdujących się w Archiwum Sejmu w Warszawie i Archiwum Kancelarii Prezesa Rady Ministrów w Warszawie. Nakreślenie szerszego tła politycznego umożliwiają protokoły z zebrań Biura Politycznego KC PZPR oraz korespondencja rządowa. Narrację uzupełniają zebrane po latach relacje działaczy NSZZ „Solidarność” delegowanych do prac w zespole: Andrzeja Rozpłochowskiego i Andrzeja Gwiazdy.

DZIAŁANIA ZESPOŁU DS. OPRACOWANIA PROJEKTU USTAWY O ZWIĄZKACH ZAWODOWYCH DO MOMENTU KONSULTACJI RZĄDOWYCH (DO GRUDNIA 1980 R.)

23 września 1980 r. Rada Państwa PRL powołała specjalny Zespół ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, którego pracami miał kierować prof. Sylwester Zawadzki – przewodniczący sejmowej Komisji Prac Ustawodawczych, późniejszy minister sprawiedliwości. W piśmie sygnowanym przez przewodniczącego Rady Państwa PRL Henryka Jabłońskiego, a skierowanym do przedstawicieli „Solidarności” mających wejść w skład zespołu, stwierdzono: „Jesteśmy przekonani, że udział Obywatela w pracach zespołu będzie stanowił cenny wkład do prawidłowego wykonania jego zadań”⁸. Zadaniem tego ciała było oczywiście stworzenie projektu ustawy o związkach zawodowych opartego na konsensusie wszystkich zainteresowanych stron.

Do momentu przyjęcia nowej ustawy tryb rejestracji powstających niezależnych samorządnych związków zawodowych został uregulowany w uchwale Rady Państwa PRL z 13 września 1980 r. Akt ten umożliwiał rejestrację komitetów założycielskich poza CRZZ, jednak tylko w Sądzie Wojewódzkim w Warszawie. Jednocześnie zezwalał na powoływanie jedynie regionalnych zrzeszeń związków zawodowych⁹. W uchwale określono dane, które winien zawierać wniosek o rejestrację (nazwa związku zawodowego i adres jego siedziby, przedmiotowy i terytorialny zakres jego działalności, imiona, nazwiska oraz adresy osób wchodzących w skład organu uprawnionego do reprezentowania związku). Do wniosku należało załączyć uchwałę komitetu założycielskiego

⁸ Pismo przewodniczącego Rady Państwa Henryka Jabłońskiego do przewodniczącego MKR przy Hucie „Katowice” Andrzeja Rozpłochowskiego, Warszawa, 9 X 1980 r., oryginał udostępniony autorce, w zbiorach A. Rozpłochowskiego.

⁹ L. Mażewski, *Ustrojowo-polityczny taran...*, s. 72–73.

o powołaniu związku zawodowego oraz organu uprawnionego do jego reprezentowania, imienną listę członków komitetu założycielskiego wraz z informacją o miejscu ich zamieszkania oraz statut w dwóch egzemplarzach. Paragraf 9 uchwały stanowił, że jeśli po rejestracji związku zawodowego lub regionalnego zrzeszenia związków zawodowych jego działalność lub struktura będą sprzeczne z obowiązującym prawem PRL, Sąd Wojewódzki w Warszawie może postanowić o unieważnieniu decyzji o rejestracji, od czego można się było odwołać do Sądu Najwyższego. Uchwała weszła w życie w dniu jej ogłoszenia, tj. 15 września¹⁰. Na jej podstawie, po spotkaniu z 17 września, na którym powstał NSZZ „Solidarność”, 24 września członkowie Krajowej Komisji Porozumiewawczej NSZZ „Solidarność” złożyli w Sądzie Wojewódzkim w Warszawie jeden ogólnopolski wniosek rejestracyjny wraz ze statutem. Ustawa z 1949 r. została też znowelizowana ustawą z 8 października 1980 r., ale tylko w zakresie art. 9, który był niejako powtórzeniem wcześniejszej uchwały. Dodano dwa ustępy: „Związek zawodowy lub regionalne zrzeszenie związków zawodowych uzyskuje również osobowość prawną z chwilą dokonania rejestracji przez Sąd Wojewódzki w Warszawie”; „Zasady i tryb dokonywania rejestracji, o której mowa w ust. 3, określa Rada Państwa”¹¹.

Jeszcze przed rozpoczęciem prac Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych doszło do pewnego zgrzytu między władzą i „Solidarnością”. Dzień po jego utworzeniu KKP NSZZ „Solidarność” wydała oświadczenie, podpisane przez wszystkich jej członków, w którym stwierdzono: „Skład tej komisji nie był konsultowany z NSZZ »Solidarność«, a jego przedstawiciele powołani zostali bez pytania o zgodę. Komisja Porozumiewawcza uważa, że zaaprobowany skład komisji stwarza rażącą nierówność i praktycznie odbiera NSZZ wpływ na treść opracowywanego projektu”¹². Z telexu wysłanego 27 września przez Tadeusza Fiszbacha do członka Biura Politycznego i sekretarza KC PZPR Stefana Olszowskiego wynika, że pierwotnie do zespołu mieli wejść tylko Lech Wałęsa i Andrzej Gwiazda, którzy postanowili wyrazić na to zgodę, jednak wnieśli o uzupełnienie składu o trzech przedstawicieli MKZ. Wałęsa sugerował dokooptowanie m.in. Andrzeja Rozpłochowskiego – przewodniczącą Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego w Hucie Katowice¹³.

13 października Wałęsa wystosował do Zawadzkiego pismo, w którym ponownie poruszył kwestię składu zespołu. Opowiedział się za przyjęciem jasno określonych zasad jego działania, przede wszystkim postulował, by nie stosować systemu większościowego w jego pracy, nie podejmować decyzji w wyniku głosowania, odnotowywać różnice zdań i odmienne stanowiska. W delegacji „Solidarności” mieli się znaleźć następujący dzia-

¹⁰ Opis treści uchwały Rady Państwa z 13 września za: J. Kuisz, *Charakter prawny porozumień sierpniowych 1980–1981*, Warszawa 2009, s. 249–263. Tam też należy szukać informacji o trybie jej wydania i toczonych na ten temat dyskusjach.

¹¹ Ustawa z dnia 8 X 1980 r. o zmianie ustawy o związkach zawodowych, Dz. U. 1980, Nr 22, poz. 83; *Status prawny związków branżowych z rejestru CRZZ. Wypowiedź Ministra Sprawiedliwości*, „Trybuna Ludu”, 6 I 1981, s. 1.

¹² AKKS, 347/3/477, Oświadczenie KKP, 24 IX 1981 r.; Oświadczenie KKP ws. składu komisji ds. ustawy o związkach zawodowych, Warszawa 24 IX 1980 r. [w:] *Narodziny „Solidarności”. Krajowa Komisja Porozumiewawcza 17 września – 10 listopada 1980 r.*, wstęp i oprac. T. Kozłowski, Warszawa 2013, s. 163.

¹³ Telex wysłany przez Tadeusza Fiszbacha do Stefana Olszowskiego w sprawie rozmów z przedstawicielami gdańskiego MKZ, 27 IX 1980 r. [w:] *Narodziny „Solidarności”...*, s. 180.

łacze: Andrzej Rozpłochowski, Zbigniew Przydział, Adam Niezgodą, Andrzej Gwiazda i Lech Wałęsa, wspomagani przez ekspertów mających prawo zabierania głosu podczas obrad: Andrzeja Stelmachowskiego, Tadeusza Mazowieckiego, Jerzego Stembrowicza, Wiesława Chrzanowskiego, Jana Olszewskiego, Romualda Kukołowicza, Stanisława Tyszkiewicza oraz Jana Mędrzaka. Wałęsa zapowiedział, że w razie odrzucenia przedstawionych reguł delegacja jest gotowa przekazać swoje stanowiska w kwestii projektu ustawy oraz przedłożyć projekt własny¹⁴.

Inauguracyjne posiedzenie zespołu odbyło się w sali Rady Państwa przy ul. Wiejskiej 6 w Warszawie 17 października 1980 r.¹⁵, zatem jeszcze przed rejestracją NSZZ „Solidarność”. Pracami kierował prof. Zawadzki, natomiast funkcję sekretarza pełnił dr Jan Brol – dyrektor Departamentu Spraw Cywilnych Ministerstwa Sprawiedliwości. Zasady zaproponowane przez „Solidarność” zostały przyjęte i delegacja związku wzięła udział w przygotowaniach wspólnego projektu ustawy o związkach zawodowych. Przewodniczącym ze strony „Solidarności” został Wałęsa. W działaniach zespołu miało uczestniczyć aż 33 członków, w tym 8 przedstawicieli NSZZ „Solidarność” (Gwiazda, Tadeusz Jedynek, dr Edmund Kitłowski, Przydział, Rozpłochowski, Jarosław Sienkiewicz, Wałęsa i dr Bronisław Ziemanin – skład uległ zatem pewnym modyfikacjom w stosunku do propozycji związku z 13 października). Na sali byli obecni również eksperci „Solidarności”, z pewnością (gdyż zabierali głos, co wynika z zachowanych stenogramów): prof. Stelmachowski i doc. Chrzanowski; ponadto wyrażono zgodę na obecność prof. Stembrowicza, mec. Olszewskiego, doc. Kukołowicza i Mazowieckiego¹⁶. Strona rządowa była bardzo dobrze przygotowana do rozmów, korzystała z pomocy szerokiego grona kompetentnych osób pełniących wysokie funkcje państwowe, co świadczy o poważnym podejściu¹⁷. Zawadzki przedstawił referat dotyczący węzłowych problemów

¹⁴ AP Gd, 2217, 8, Pismo przewodniczącego KKP NSZZ „Solidarność” L. Wałęsy do przewodniczącego Komisji Przygotowawczej Projektu Ustawy o związkach zawodowych S. Zawadzkiego, 13 X 1980 r., k. 44.

¹⁵ A. Rozpłochowski, *Postawił ci szubienicę... NSZZ „Solidarność” MKZ Katowice 1980–1981. Wspomnienia*, t. 1, Katowice 2011, s. 76 i n. Datę powołania zespołu uchwałą Rady Państwa potwierdza J. Kuisz, *Charakter prawny...*, s. 264.

¹⁶ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/490, Stenogram z obrad I posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 17 X 1980 r., k. 3.

¹⁷ Stenogram ze spotkania Zespołu do Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, Warszawa, 17 X 1980 r. [w:] *Narodziny „Solidarności”...*, s. 276–327. Pełny skład zespołu w kolejności alfabetycznej: Zygmunt Bieniarz – mistrz w zakładzie montażu samochodowego FSO, przewodniczący rady oddziałowej; Edmund Borałyński – szef Kancelarii Rady Państwa, członek Komisji Prawnej Rady Państwa; Maria Budzanowska – poseł na sejm, adwokat; Antoni Filcek – sędzia Sądu Najwyższego; Konstanty Golik – wiceprzewodniczący Zarządu Głównego Związku Zawodowego Pracowników Gospodarki Komunalnej i Terenowej; Andrzej Gwiazda – członek MKS Gdańsk; Jerzy Jaroziak – wiceprzewodniczący Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Włókienniczego, Odzietowego i Skórzanego; dr Jerzy Jaskiernia – członek Zarządu Głównego Związku Socjalistycznej Młodzieży Polskiej; Tadeusz Jedynek – wiceprzewodniczący MKS Jastrzębie; dr Edmund Kitłowski – adwokat, przedstawiciel MKR Szczecin; Zbigniew Kudrewicz – przewodniczący Zarządu Głównego NSZZ Pracowników Kolejowych; prof. Adam Łopatka – prezes Zrzeszenia Prawników Polskich, dyrektor Instytutu Nauk Prawnych PAN; Krystian Leszyk – sekretarz Związkowej Rady przedsiębiorstwa H. Cegielski; prof. Alojzy Melich – członek PAN, przewodniczący Oddziału PAN Katowice; Sylwester Młonek – przewodniczący KRH w Hucie im. Lenina; Albin Mironczuk – kierownik Wydziału Ustawodawstwa CRZZ; dr Czesław Niezgodą; dr Jerzy Pacho – przedstawiciel Ministerstwa Pracy, Płac i Spraw Socjalnych; Jan Pawlak – sekretarz CRZZ; dr Włodzimierz Piotrowski – doc. Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu; Zbigniew Przydział – MKZ województwa wrocławskiego; doc. Antoni

Ustawy o związkach zawodowych, do którego odniosła się „Solidarność”. Powołano tzw. podzespół roboczy (miał wypracować uzgodnienia przeznaczone pod obrady całego zespołu) oraz zespół organizacyjny – odpowiedzialny m.in. za stworzenie materiałów niezbędnych do prowadzenia spotkań plenarnych zespołu i spisanie tez przygotowanych w trakcie posiedzeń¹⁸. Delegacja „Solidarności” przekazała Zawadzkiemu proponowane rozwiązania, o czym poinformował on Biuro Polityczne KC PZPR na posiedzeniu z 26 października. Dodał, że podczas spotkania zespołu Wałęsa otrzymał wiadomość, iż statut związku nie został zatwierdzony, dlatego chciał opuścić obrady, ale ustąpił i ustalono harmonogram dalszych prac. Z dyskusji członków Biura Politycznego wyraźnie wynika, że Zawadzki miał tak pokierować działaniami zespołu, aby rzekomo wspólne ustalenia były zgodne z wytycznymi kierownictwa partii (sugestia Stanisława Kani)¹⁹.

Od 17 października 1980 r. do 26 kwietnia 1981 r. Zespół ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych łącznie odbył osiem posiedzeń plenarnych (15, 22, 28 listopada, 6 grudnia 1980 r., 14, 21 lutego 1981 r.). Jego działania miały doprowadzić do stworzenia kompletnego projektu, który następnie Rada Państwa miała przedłożyć Sejmowi PRL. Na drugim posiedzeniu zespołu (15 listopada, zatem już po pełnej rejestracji związku) delegacja NSZZ „Solidarność” przedstawiła tezy do dyskusji. Okazało się jednak, że również Biuro Organizacyjne zespołu, na podstawie wniosków z poprzedniego spotkania, stworzyło osiemnastostronicowy materiał, który został rozdany wszystkim członkom zespołu. W rezultacie korzystano z obu dokumentów²⁰.

Najprawdopodobniej z początku delegacja „Solidarności” przedstawiła materiał, który potem został odnaleziony w Archiwum Historycznym Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” w Gdańsku. Kiedy bowiem na posiedzeniu zespołu 22 listopada 1980 r. dyskutowano o tezie 16, omawiano temat strajku generalnego. Oczekiwania „Solidarności” zawarte w tym dokumencie są większe niż w tezach, na które natrafiono w zbiorach Ministerstwa Sprawiedliwości. Koncepcje przedstawione w materiałach będących w posiadaniu władz mają subtelniejszą wymowę. Nie do końca wiadomo, jaka jest przyczyna różnic w treści i układzie dokumentów. Zespół (w tym przedstawiciele rządu) znał oba, ale w Ministerstwie Sprawiedliwości zachowano tezy w formie okroj-

---

Rajkiewicz – prof. Uniwersytetu Warszawskiego; Andrzej Rozpłochowski – przewodniczący MKR przy Hucie Katowice; dr Franciszek Rusek – prezes Sądu Najwyższego, kierujący Izbą Pracy i Ubezpieczeń Społecznych; prof. Kazimierz Siarkiewicz – dyrektor generalny Urzędu Rady Ministrów; Jarosław Sienkiewicz – przewodniczący MKS Jastrzębie; dr Zbigniew Sufin – doc. Instytutu Podstawowych Problemów Marksizmu–Leninizmu KC PZPR; Lech Wałęsa – przewodniczący MKS Gdańsk; dr Adam Zieliński – docent, sekretarz Rady Legislacyjnej; dr Tadeusz Zieliński – prof. Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; dr Bronisław Ziemanin – adwokat, przedstawiciel MKS Szczecin.

¹⁸ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/494, Stenogram z obrad V posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 6 XII 1980 r., k. 176; AAN, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Biuro Polityczne, V/160, Węzłowe problemy dotyczące ustawy o związkach zawodowych, k. 138–150; Informacja o posiedzeniu Zespołu do Opracowania Projektu o Związkach Zawodowych, sporządził S. Zawadzki, k. 151–154.

¹⁹ AAN, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Biuro Polityczne, V/160, Protokół nr 39 posiedzenia Biura Politycznego KC PZPR, 21 X 1980 r., k. 125–129.

²⁰ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/491, Stenogram z obrad II posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 15 XI 1980 r., k. 1–3.

nej. Czy ta wersja była rodzajem wstępnego kompromisu delegacji „Solidarności” z władzami, czy też Biuro Organizacyjne samo dokonało cięć w propozycjach związku – tego niestety nie jestem w stanie zweryfikować. Z kolei wstępnych projektów strony rządowej zachowało się kilka²¹, jednak do tego pierwotnego, przedstawionego na drugim spotkaniu zespołu (liczącego 18 stron), nie udało mi się dotrzeć. W materiałach AKKS znajduje się też projekt przygotowany przez CRZZ w sierpniu 1980 r., co świadczy o tym, że znała go również „Solidarność”.

Z dalszej lektury zachowanych stenogramów z posiedzeń zespołu wynika, że 6 grudnia 1980 r. osiągnięto kompromis odnośnie do wszystkich dyskutowanych tematów²², ujętych wtedy w 45 tez²³. Pierwszy wspólny dokument z prac zespołu został wydany właśnie w tym czasie, w formie broszury zatytułowanej *Założenia do ustawy o związkach zawodowych*. Zawierał on 39 punktów zgrupowanych w sześciu rozdziałach: I. Zasady kierunkowe rozwiązań prawnych, II. Podstawowe zasady tworzenia związków zawodowych, III. Prawa i obowiązki związków zawodowych, IV. Zakładowa organizacja związkowa, V. Spory zbiorowe. Prawo do strajku, VI. Sprawy majątkowe związków zawodowych²⁴.

Podczas spotkań zespołu dyskutowano o rejestracji związków zawodowych (a także zgodności ich działalności z Konstytucją PRL i Konwencją nr 87 Międzynarodowej Organizacji Pracy), samorządzie rolniczym, wolnych zawodach (czyli o tym, kto może należeć do związku zawodowego); poruszano sprawę organizacji związkowej studentów i rolników²⁵. Omawiano prawo do strajku, możliwe do zaakceptowania rodzaje strajków, kwestię zapłaty za protest, zasadność powołania rad pracowniczych, koncepcję układu zbiorowego dla wspólnych zawodów, problem umów społecznych w zakładach pracy²⁶. Oczywiście nie brakowało sporów, delegacji „Solidarności” nieraz próbowano narzucić rozwiązania wcześniej nieuzgadniane, ale jej eksperci, zwłaszcza prof. Stelmachowski, wykazywali czujność i oponowali wobec zabiegów tego typu²⁷. Pamięć nie zawiodła Andrzeja Rozpłochowskiego, który po latach wspominał, że członkom zespołu, w tym oczywiście delegacji „Solidarności”, strona rządowa wręczyła przetłumaczone na język polski teksty ustaw o związkach zawodowych z różnych krajów demokratycznych²⁸, jako rodzaj materiału poglądowego. Takie dokumenty rzeczywiście odnalazłam w zbiorach Ministerstwa Sprawiedliwości. Były to m.in. informacje o problematyce prawnej straj-

²¹ Zob. AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/484.

²² Biuletyn nr 252/VIII kad., Komisja Prac Ustawodawczych, 1981, s. 2.

²³ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/494, Stenogram z obrad V posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 6 XII 1980 r., k. 1–196.

²⁴ AKKS, 347/3/439, *Założenia do ustawy o związkach zawodowych*, Warszawa, 1980 r.

²⁵ Szczegółowe wypowiedzi w tych kwestiach zob. AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/491, Stenogram z obrad II posiedzenia Zespołu ds. opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 15 XI 1980 r., k. 3–177.

²⁶ *Ibidem*, 7/492, Stenogram z obrad III posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 22 XI 1980 r., k. 1.

²⁷ *Ibidem*, 7/493, Stenogram z obrad IV posiedzenia Zespołu ds. opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 29 XI 1980 r., k. 4–6.

²⁸ Wywiad tematyczny przeprowadzony z Andrzejem Rozpłochowskim, 5 I 2015 r., w zbiorach autorki.

ków w różnych krajach świata (we Francji, w Szwecji, Belgii, Jugosławii, Austrii, RFN, Stanach Zjednoczonych, we Włoszech) i o modelach związków zawodowych w Europie Zachodniej²⁹.

Po grudniowym spotkaniu zespołu 16 grudnia 1980 r. odbyło się posiedzenie Biura Politycznego KC PZPR, które zapoznało się z opracowanymi Zasadami konsultacji założeń ustawy o związkach zawodowych oraz Założeń ustawy o związkach zawodowych. Z protokołu wynika, że materiały te budziły wiele zastrzeżeń członków BP. Najwięcej uwag wniósł Kania, który pytał m.in.: „Dlaczego zmieniono platformę polityczną dokumentu na gorszą dla nas? Skąd się wzięł zapis o rolnikach i prywatnej inicjatywie? Jaka jest różnica między konfederacją a federacją? W projekcie zakłada się, że ZZ mogą występować w sejmie. Żadnej partii nie przysługuje takie prawo, mają je kluby poselskie. Co oznacza takie novum? [...] Co znaczy uzyskiwanie przez ZZ pełnej informacji o sytuacji społeczno-politycznej? Czy były przeszkody, że sprawom obowiązków członków ZZ poświęcono tylko trzy wiersze? Jak wyobrażają sobie autorzy sprawę pełnej rekompensaty za jeden dzień strajku i strajki na kolei, w MSW, rozgłoszeniach radiowych?”³⁰. Kania i Bafia podkreślali, że obecność związków zawodowych w sejmie oznacza dwuwładzę. Zawadzki częściowo bronił projektu. Z kolei Kania stwierdził: „nasi towarzysze nie wywiązali się, mimo że było ich trzydziestu. Prowadzić sprawę przez Wydział KC, jest to walka o akt ustrojowy. Jeszcze raz wnieść sprawę na zespol”³¹. Zawadzki uznał jednak, że należy podjąć demokratyczną dyskusję. Zobowiązał się, że sprawy budzące kontrowersje przedstawi po myśli BP. Był zdania, że jeżeli władza nie opublikuje uzgodnionego na posiedzeniach zespołu dokumentu, to zrobi to „Solidarność”. Ustalono zatem, że na początku roku projekt zostanie skonsultowany, a do tego czasu kierownictwo partii zbierze potrzebne opinie³¹.

PRACE ZESPOŁU DS. OPRACOWANIA PROJEKTU O ZWIĄZKACH ZAWODOWYCH W OKRESIE KONSULTACJI RZĄDOWYCH I SPOŁECZNYCH

Rzeczywiście projekt zespołu został poddany konsultacjom rządowym i społecznym (czyli z udziałem organizacji społecznych). Opracowania do Biura Organizacyjnego zespołu służyły między 10 a 16 stycznia 1981 r., finalnie było ich sześć³². Premier PRL Józef Pińkowski w piśmie do przewodniczącego Rady Państwa Henryka Jabłońskiego stwierdził, że „przedstawiony dokument o szczególnej doniosłości politycznej zawie-

²⁹ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/485, Informacja druga o prawnej problematyce strajków, k. 42–45; *ibidem*, Przyjęte za granicą uregulowania dotyczące strajków, k. 46–54; *ibidem*, Modele związków zawodowych w Europie Zachodniej, k. 85–144.

³⁰ AAN, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Biuro Polityczne, V/161, Protokół nr 56 posiedzenia Biura Politycznego KC PZPR, 16 XII 1980 r., k. 507.

³¹ Dokładny przebieg dyskusji zob. *ibidem*, k. 507–510.

³² AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/497, Stenogram z obrad VIII posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 25 IV 1981 r., t. 2, k. 391.

ra szereg oryginalnych i konstruktywnych propozycji rozwiązań prawnych będących wynikiem kompromisu uzyskanego w toku obrad zespołu”, ale jego założenia wymagają dalszego udoskonalania, zgodnie z kierunkami zaproponowanymi przez rząd i niektóre resorty³³. Generalnie rząd chciał nadać ustawie bardziej socjalistyczny charakter (uwagi o partnerskim modelu związków w państwie socjalistycznym, zgodności działań z Konstytucją PRL i zasadą pomnażania dochodu narodowego, postulat określenia stosunku związków zawodowych do PZPR). Uwagi władz były sprzeczne z wieloma tezami proponowanymi przez „Solidarność” (m.in. brak zgody na przyznanie praw związkowych wolnym zawodom, na automatyzację rejestracji, na wpływ na politykę płac, na zapłatę za strajk wyłącznie z pieniędzy pracodawcy, a także wykluczenie możliwości strajku okupacyjnego, podniesienie większości umożliwiającej podjęcie decyzji o strajku do ok. 75 proc. liczby pracowników zakładu, wyłączenie z prawa do strajku pracowników PKP, łączności, aptek i zakładów produkujących środki pieniężne, zastrzeżenia wobec dopuszczalności strajku solidarnościowego czy wystąpienia przez związki zawodowe na drogę postępowania sądowego w przypadku nieosiągnięcia porozumienia)³⁴.

Chrzanowski na łamach „Tygodnika Solidarność” zauważył, że choć sposób podania tez do publicznej wiadomości ustalono w trakcie posiedzenia zespołu 6 grudnia 1980 r., o założeniach ustawy można było mówić tylko przez tydzień. Później na ten temat zapadła cisza³⁵.

14 lutego 1981 r. przedstawiciele opiniujących instytucji państwowych i organizacji społecznych wzięli udział w kolejnym posiedzeniu Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych. Byli to dr Bafia – minister sprawiedliwości i przewodniczący Rady Legislacyjnej, prof. Zygmunt Rybicki – podsekretarz stanu w Urzędzie Rady Ministrów, Aleksander Bolechowski – przedstawiciel Komisji Porozumiewawczej Branżowych Związków Zawodowych, Tomasz Bartoszewicz – przedstawiciel Komisji Autonomicznych Związków Zawodowych, prof. Józef Pajestka – prezes Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego³⁶. Doktor Włodzimierz Piotrowski przedstawił swoje uwagi w kwestii zachowania zgodności merytorycznej ustawy o związkach zawodowych z opracowaną ustawą o samorządzie pracowniczym. Doktor Broł zreferował uwagi wpływające do sekretariatu zespołu od zakładów pracy, rad zakładowych, kół związkowych i poszczególnych obywateli. Z jego słów wynika, że największe emocje budziło zagadnienie odpłatności oddelegowania stałego do pracy związkowej, odpłatności za strajk czy podporządkowania kas zapomogowo-pożyczkowych – w sprawach tych formułowano skrajne opinie. Doprecyzowania wymagały także kwestie majątku po CRZZ i związków branżowych. Wrócono do dyskusji o tym, kto może należeć do

³³ *Ibidem*, 7/488, Pismo premiera PRL Józefa Pińkowskiego do przewodniczącego Rady Państwa Henryka Jabłońskiego, styczeń 1981 r., brak podpisu, k. 80–81.

³⁴ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/488, Uwagi Prezydium Rządu i resortów do założeń ustawy o związkach zawodowych, styczeń 1981 r., k. 82–99.

³⁵ W. Chrzanowski, *Nowa związkowa ustawa*, „Tygodnik Solidarność” 1981, nr 3, s. 10.

³⁶ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/495, Stenogram z obrad VI posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 14 II 1981 r., k. 1, 3.

związku zawodowego. Uzgodniono, że wojsko i milicja nie powinny mieć możliwości zrzeszania się w związki zawodowe, jednak prof. Stelmachowski oponował przeciwko odbieraniu tego prawa rolnikom indywidualnym. Wiele uwag wniósł Aleksander Bolechowski, przedstawiciel Autonomicznych Związków Zawodowych oraz Komisji Porozumiewawczej Branżowych Związków Zawodowych³⁷.

Wałęsa zasugerował, aby powołać trzy zespoły, które przygotują propozycje, jak rozwiązać kontrowersyjne sprawy, na co uczestnicy posiedzenia przystali. I tak w skład pierwszego zespołu, który generalnie miał określić zależności między ustawą o związkach zawodowych a ustawą o samorządzie pracowniczym, weszli prof. Zieliński, prof. Stelmachowski, doc. Piotrowski, inż. Gwiazda, prof. Rajkiewicz, Przydział, Jacek Krzyżanowski (AZZ), prof. Józef Balcerek (BZZ) i doc. Jaworski (BZZ). Drugi zespół miał dokonać analizy uwag, które wpłynęły w wyniku konsultacji, a mieli go tworzyć: prof. Zbigniew Salwa, dr Pacho, doc. Chrzanowski, Jedynek, dr Niezgodna, dr Broń, Tomasz Bartoszewicz (AZZ), dr Kałużyński (ZNP), doc. Piątek (BZZ) i niejaki Golik (BZZ). Natomiast przygotowaniem propozycji odnośnie do zagospodarowania majątku CRZZ miał się zająć trzeci zespół w składzie: prof. Kukołowicz, dr Kitłowski, Olszowski, Marek Zieliński (AZZ), dr Jan Malanowski, dr Kałużyński³⁸.

Wyniki prac zespołów przedstawiono na posiedzeniu całego zespołu 21 lutego 1981 r. Po dyskusjach zgodzono się na następujące założenia wypracowane przez pierwszy zespół:

– związek zawodowy nabywa osobowość prawną z chwilą zarejestrowania. Wniosek o rejestrację powinien być rozpatrywany niezwłocznie, nie później jednak niż w ciągu miesiąca od jego złożenia,

– w wypadku zmiany statutu związek zawodowy ma obowiązek niezwłocznie przedstawić jego zmodyfikowaną wersję organowi rejestracyjnemu, który wpisuje do rejestru zmianę statutu, o ile nie narusza on zasad, o których mowa w punkcie B. Do postępowania stosuje się odpowiednio pkt A i C. Do czasu zdecydowania o wpisaniu do rejestru zmiany statutu obowiązuje statut dotychczasowy z wyjątkiem uchwał związku, które podjęto na podstawie nowego statutu w chwili jego przyjęcia (niestety nie jest znana treść pkt A, B i C),

³⁷ *Ibidem*, k. 1–35, 54–61, 94–98. Wraz z odplywem do NSZZ „Solidarność” ok. 90 proc. związkowców CRZZ straciła *de facto* rację bytu. CRZZ uchwałą z 5 XII 1980 r. powołała Komisję Likwidacyjną, która miała podzielić zgromadzony majątek między tzw. branżowe związki zawodowe, które 1 IX 1980 r. wchodziły w skład Zrzeszenia Związków Zawodowych. Domy wczasowe i sanatoria miały służyć „wszystkim ludziom pracy bez względu na przynależność związkową, pozostając jednocześnie majątkiem związkowym” (zob. *Sprawa majątku po byłej CRZZ*, „Trybuna Ludu”, 18 III 1981, s. 2). 31 XII 1980 r. ostatecznie rozwiązano CRZZ. 27 X 1980 r. powstała wspomniana Komisja Porozumiewawcza Branżowych Związków Zawodowych pod przewodnictwem Albina Szyszki, która przejęła majątek ruchomy po CRZZ. Ponadto według Andrzeja L. Sowy 23 III 1981 r. niezależnie od BZZ zaczęła działać Konfederacja Autonomicznych Związków Zawodowych (zob. A.L. Sowa, *Historia polityczna Polski 1944–1991*, Kraków 2011, s. 456). Autonomiczne Związki Zawodowe, choć nie w formie konfederacji, musiały jednak powstać wcześniej, skoro ich przedstawiciele uczestniczyli w spotkaniu Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych 14 II 1981 r.

³⁸ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/495, Stenogram z obrad VI posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 14 II 1981 r., k. 117–120, 122. Por. *Nad projektem ustawy o związkach zawodowych*, „AS. Agencja Prasowa Solidarność” 1981, nr 3, s. 4.

– związek zawodowy podlega wykreśleniu z rejestru w wypadku, gdy liczba jego członków utrzymuje się poniżej stu dłużej niż przez trzy miesiące³⁹.

Ponadto zespół musiał zająć stanowisko co do następującej kwestii poruszonej na posiedzeniu Rady Ministrów: „związek zawodowy podlega wykreśleniu [z rejestru związków – K.W.], jeżeli sąd stwierdzi, że związek w swej działalności systematycznie narusza porządek prawny lub postanowienia statutu”⁴⁰. Zapis taki naturalnie musiał spotkać się z protestem „Solidarności”. Profesor Stelmachowski stanowczo powiedział, że dodanie takiego sformułowania jest niesłuszne i stoi w sprzeczności z konwencją MOP oraz dotychczasową ustawą o związkach zawodowych, które nie przewidują możliwości rozwiązania związku zawodowego z podanych przyczyn. Dodał, że PZPR nie można rozwiązać, a przecież partii czasem zdarzało się naruszyć zasady statutowe, co wyrażano w publicznej krytyce. Profesor F. Sierkiewicz z kolei argumentował, że dekret z 1919 r. o tymczasowym uregulowaniu spraw zrzeszania się w związki zawodowe, który obowiązywał do 1949 r., zakładał rozwiązanie związku z tych dwóch przyczyn – a skoro zamierza on działać legalnie, to nie ma powodu do obaw. Intencja zaproponowanego zapisu była jednak dla „Solidarności” oczywista. W końcu wskazano, że za nielegalne działanie jednego członka związku nie można stosować odpowiedzialności zbiorowej, lecz taką sprawą powinien zająć się wymiar sprawiedliwości. Doktor Kitłowski zauważył, że w razie przyjęcia takiego zapisu sąd musiałby pełnić stałą kontrolę administracyjną nad działaniami związku, co jest niezgodne z ratyfikowanymi konwencjami międzynarodowymi⁴¹.

Postanowienia drugiego zespołu nie są mi znane, a trzeci nie doszedł do porozumienia. Nie osiągnięto go także podczas spotkania plenarnego zespołu. Budzącą największe kontrowersje i emocje sprawę uregulowania podziału majątku byłego CRZZ postanowiono przenieść na szczebel Rady Ministrów i powołanego przy niej Komitetu ds. Współpracy ze Związkami Zawodowymi (utworzono go 20 lutego 1981 r. pod kierownictwem wicepremiera Mieczysława F. Rakowskiego). Tam też miały zostać wypracowane propozycje rozwiązań, nie później jednak niż 31 marca 1981 r.⁴²

Następnie doszło do drugiej fazy konsultacji społecznych – 6 marca na łamach „Trybuny Ludu” opublikowano Założenia ustawy o związkach zawodowych, jednak bez uzgodnionego wspólnego stanowiska w kwestii przyznania prawa do zrzeszania się w związki zawodowe rolnikom indywidualnym. Napisano: „Wobec zasadniczej rozbieżności stanowisk, jaka zarysowała się w zespole w przedmiocie określenia prawa zrzeszania się rolników indywidualnych oraz konieczności możliwie szybkiego podania konsultacji społecznej założeń do ustawy o związkach zawodowych i zsynchronizowania tej konsultacji z dyskusją nad tezami projektu ustawy o samorządzie załóg przedsiębiorstw oraz projektem ustawy o przedsiębiorstwach państwowych, problema-

³⁹ Szczegółowy przebieg dyskusji nad opracowanymi przez zespół tezami zob. AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/496, Stenogram z obrad VII posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych z udziałem min. Jerzego Bafii, 21 II 1981 r., k. 15–23. Treść punktów A, B i C pozostaje nieznana.

⁴⁰ *Ibidem*, k. 16.

⁴¹ *Ibidem*, k. 24–30.

⁴² *Ibidem*, k. 142–172.

tyka zrzeszania się rolników indywidualnych została – decyzją Komisji Prawnej Rady Państwa – wyłączona z założeń do ustawy o związkach zawodowych. Ze względu na rangę będzie ona przedmiotem odrębnej dyskusji⁴³.

Po kilku dniach od publikacji treści założeń wybuchł kryzys bydgoski – 19 marca NSZZ „Solidarność” postanowił wesprzeć przedstawicieli niezalegalizowanej NSZZ „Solidarność” Rolników Indywidualnych podczas posiedzenia Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy, na którym miano udzielić głosu przedstawicielom chłopów. Przerwano wtedy obrady, nie udzielono głosu delegacji „Solidarność”, na salę obrad wkroczyła grupa funkcjonariuszy MO, którzy brutalnie pobili trzech działaczy związkowych. W rezultacie tych wydarzeń, odebranych jako atak na cały związek, w stanie gotowości strajkowej pozostawały komisje zakładowe „Solidarność” w całym kraju. 27 marca 1981 r. odbył się ogólnopolski czterogodzinny strajk ostrzegawczy, który okazał się wielkim sukcesem związku. Na 31 marca został zapowiedziany strajk generalny, jeśli „Solidarność” nie osiągnie porozumienia z władzami PRL⁴⁴. Także kwestia ustawy o związkach zawodowych została poruszona podczas negocjacji delegacji „Solidarność” z przedstawicielami rządu, co znalazło swoje odzwierciedlenie w tzw. porozumieniu warszawskim z 30 marca 1981 r. We wspólnym komunikacie stwierdzono m.in.: „Postanowiono przyspieszyć prace nad Ustawą o związkach zawodowych, tak aby jej projekt mógł być wniesiony do sejmu do końca kwietnia br.”⁴⁵.

Najżywsze i najdłuższe dyskusje zespół toczył wokół zawierania układów zbiorowych oraz prawa do strajków. Ich meritum warto przytoczyć.

Zgodnie z ogólną koncepcją układy te miały być zawierane między pracownikami a ministrem pracy, płac i spraw socjalnych. Doliczono się, że w 1980 r. w PRL istniało ok. 2700 zawodów. Strona rządowa opowiadała się za branżowymi układami zbiorowymi, natomiast przedstawiciele „Solidarność” (wypowiedzi prof. Stelmachowskiego, Gwiazdy, ale również dr. Niezgody) optowali za układami dla poszczególnych zawodów, gdyż ich zdaniem pierwsze rozwiązanie było utrudnieniem, jeśli do układu chciały wejść różne grupy pracowników. Problem polegał na tym, że wynagrodzenie osób wykonujących ten sam zawód było bardzo zróżnicowane, często zależało od miejsca zatrudnienia. Zastanawiano się więc, czy dążyć do ujednoczenia stawek. Wskazywano, że w takiej sytuacji najprawdopodobniej trzeba by podnieść płace, co oznaczałoby ingerencję w politykę płac. W końcu osiągnięto kompromis i przewodniczący zespo-

⁴³ Pod konsultację społeczną. Założenia ustawy o związkach zawodowych, „Trybuna Ludu”, 6 III 1981, s. 4 i n.

⁴⁴ Dokładniej na temat przebiegu oraz konsekwencji kryzysu bydgoskiego zob. m.in. *Gotowość. Kryzys bydgoski 1981*, oprac. A. Dębska, M. Kowalczyk, Warszawa 2016; K. Osiński, P. Rybarczyk, *Kryzys bydgoski 1981. Przyczyny, przebieg, konsekwencje*, t. 1, Bydgoszcz–Gdańsk–Warszawa 2013; A. Tokarczuk, *Mój czas. Flirty z historią*, Warszawa 2017, s. 48–95.

⁴⁵ *Krajowa Komisja Porozumiewawcza NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniach 31 III – 1 IV 1981 r.*, Warszawa 1987, s. 33–35 (Oświadczenie o wynikach rozmów między przedstawicielami rządu i NSZZ „Solidarność” w Warszawie, dnia 31 III 1981 r., odczytane przez Bożenę Rybicką w trakcie posiedzenia KKP w dniu 31 III 1981 r.); *Wspólne oświadczenie Krajowej Komisji Porozumiewawczej i Komitetu Rady Ministrów do spraw Związków Zawodowych z dn. 30 III 1981 r.*, Warszawa [w:] *Dokumenty Krajowej Komisji Porozumiewawczej i Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” (1980–1981)*, wybór M. Owsiniński, wstęp i oprac. T. Kozłowski, Warszawa 2012, s. 169. Por. A. Friszke, *Rewolucja Solidarności 1980–1981*, Kraków 2014, s. 364 i n.

łu zaproponował następującą formułę: „Przy zawieraniu układów zbiorowych należy się kierować zasadą, że wynagrodzenia identycznych zawodów występujących w całej gospodarce kształtowane są jednolicie pod względem zasad wysokości po porozumieniu ze związkami zawodowymi. [...] W szczególnych przypadkach przewiduje się zawieranie układów zbiorowych pracy dla poszczególnych zawodów”⁴⁶. Najprawdopodobniej skorygowano jeszcze sformułowany punkt, ale osiągnięto konsensus⁴⁷. Na posiedzeniu zespołu 14 lutego 1981 r. zaproszony w ramach konsultacji społecznych prof. Józef Pajestka – prezes Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego – wyraził jednak pogląd, że jednolite kształtowanie płac stoi w sprzeczności z systemem ekonomicznym przedsiębiorstwa, który zakłada partycypację załóg w wynikach ekonomicznych⁴⁸. Do kwestii zawierania układów zbiorowych wrócono 21 lutego, kiedy to przyjęto rozwiązanie, że jeśli w danym zakładzie pracy działa więcej niż jeden związek zawodowy, to układ zbiorowy podpisuje komisja porozumiewawcza złożona z przedstawicieli danych związków zawodowych, w proporcji adekwatnej do wielkości związku. Ponadto ustalono, że może być on zawarty, jeżeli na jego treść wyrażą zgodę związki (lub związek) reprezentujące większość pracowników, których dotyczy. Zrezygnowano z odniesienia do polityki płac, m.in. z racji trwających prac nad nowelizacją kodeksu pracy⁴⁹.

Strajki w projekcie ustawy zostały zdefiniowane jako „zbiorowe powstrzymanie się od świadczenia pracy, po pierwsze w celu ochrony zbiorowych interesów pracowniczych i po drugie oraz praw i swobód związkowych”⁵⁰. Prawo do strajku miało być zgodne z ratyfikowaną przez PRL Konwencją nr 86 Międzynarodowej Organizacji Pracy. Zdaniem prof. Zielińskiego, propozycje „Solidarności” wyrażone w tezie 16 zmierzały do tego, „aby w Polsce, w ogóle w świecie, powstało najbardziej liberalne prawo strajkowe”⁵¹. „Solidarność” zaproponowała wprowadzenie podziału strajków na właściwe – bezterminowe, trwające do momentu zakończenia sporu zbiorowego; ostrzegawcze – czterogodzinne, ogłaszane przed wyczerpaniem procedury pojednawczej, oraz solidarnościowe – będące rodzajem strajku zastępczego. Określiła także grupy zawodowe i rodzaje zakładów pracy, które nie mogą podjąć strajku ze względu na konieczność zapewnienia bezpieczeństwa obywatelom: zakłady pracy zaopatrujące ludność w wodę, energię elektryczną, ciepłą, gaz, środki żywności, zakłady służby zdrowia służące bezpośrednio opiece chorych oraz placówki oświaty i wychowania, gdzie jest niezbędny nadzór nad podopiecznymi. Strona rządowa chciała do tej kategorii zaliczyć także organy wła-

⁴⁶ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/494, Stenogram z obrad V posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 6 XII 1980 r., k. 70–90.

⁴⁷ *Ibidem*, k. 90 i n.

⁴⁸ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/495, Stenogram z obrad VI posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 14 II 1981 r., k. 28.

⁴⁹ *Ibidem*, 7/496, Stenogram z obrad VII posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych z udziałem min. Jerzego Bafii, 21 II 1981 r., k. 38–53, 90.

⁵⁰ *Ibidem*, 7/493, Stenogram z obrad IV posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 29 XI 1980 r., k. 97; *ibidem*, 7/497, Stenogram z obrad VIII posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, t. 2, 25 IV 1981 r., k. 196.

⁵¹ *Ibidem*, 7/492, Stenogram z obrad III posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 22 XI 1980 r., k. 103–108 (zob. aneks, teza 14).

dzy, administracji, ścigania i wymiaru sprawiedliwości, funkcjonariuszy pożarnictwa, Służbę Więzienną, zakłady pracy o ruchu ciągłym oraz związane z obronnością kraju. „Solidarność” (m.in. Jedynak) zwróciła uwagę, że w aktualnym systemie właściwie każdy zakład można uznać za działający na rzecz obronności. Podczas dyskusji zgodzono się, że strajk jest ostatecznym środkiem rozwiązania konfliktu zbiorowego – proklamowanym dopiero w razie wyczerpania innych możliwości jego rozstrzygnięcia. Niemniej, jak wynika z ogłoszonego w „Trybunie Ludu” projektu ustawy, tryb pojednawczy był bardzo złożony i długotrwały – przewidziano, że pracownicy będą się odwoływać do Izby Arbitrażu Społecznego, co istotnie ograniczało możliwość podjęcia strajku i zgodnie z postanowieniami tej ustawy Sierpień ’80 nie byłby w ogóle możliwy. Duże kontrowersje i emocje budziła kwestia zapłaty za strajk. „Solidarność” początkowo stała na stanowisku, że protestujący powinni otrzymać od pracodawcy pełne wynagrodzenie za każdy dzień strajku. Było to trudne do przyjęcia dla strony rządowej, która wskazywała na łatwość podjęcia w takiej sytuacji decyzji o proteście i opowiadała się za utworzeniem przez związki zawodowe funduszy strajkowych, z których wypłacano by strajkującym ekwiwalent wynagrodzenia. Inne kontrproponycje polegały na tym, by: 50 proc. wynagrodzenia płacił zakład pracy, a drugie 50 proc. było przedmiotem mediacji; wypłacać protestującym stawkę jak za urlop; uzależnić wypłatę wynagrodzenia od słuszności sprawy, z powodu której podjęto protest⁵². W końcu uzgodniono, że rekompensata dla strajkujących pracowników wyniesie 50 proc. wynagrodzenia obliczonego jak za urlop wypoczynkowy, jednak w porozumieniu kończącym protest będzie można ustalić stawkę wyższą⁵³. Swoje sugestie przesłał zespołowi wiceminister obrony narodowej, który wskazał, że prawo do strajku nie powinno przysługiwać osobom zatrudnionym w jednostkach wojskowych, przedsiębiorstwach podległych Ministerstwu Obrony Narodowej, zakładach przemysłu zbrojeniowego i na wydziałach przemysłu zbrojeniowego danych zakładów pracy⁵⁴. Teoretycznie w ustawie nie wykluczono przyczyn politycznych podjęcia strajku, ale określono warunki jego dopuszczalności. Podczas ostatniego posiedzenia zespołu 25 kwietnia 1981 r. żywe dyskusje wywołała kwestia, czy prawo do strajku należy przyznać sektorowi bankowemu i administracji państwowej. Strona solidarnościowa popierała to rozwiązanie, a rządowa była mu oczywiście przeciwna, proponując ewentualnie formułę strajku zastępczego (na tym zresztą stanęło). Władzy z kolei nie udało się ograniczyć czasu trwania strajku ostrzegawczego do jednej lub dwóch godzin i pozostawiono wariant czterogodzinny. Ostatecznie wprowadzono rozróżnienie na strajk ostrzegawczy, generalny, zastępczy (w interesie praw grup pracowniczych, które nie mogły strajkować, takich jak np. pracownicy służby zdrowia, komunikacja) i solidarnościowy (popierający)⁵⁵. Prawo do strajku miało nie przysługiwać zatrudnionym

⁵² *Ibidem*, 7/492, Stenogram z obrad III posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 22 XI 1980 r., k. 109–209.

⁵³ *Ibidem*, 7/493, Stenogram z obrad IV posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 29 XI 1980 r., k. 94.

⁵⁴ *Ibidem*, k. 92.

⁵⁵ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/497, Stenogram z obrad VIII posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, t. 2, 25 IV 1981 r., k. 199–233.

w zakładach na obszarze objętym stanem klęski żywiołowej od chwili jego ogłoszenia oraz wszystkim pracownikom z chwilą ogłoszenia mobilizacji lub wprowadzenia stanu wojennego albo stanu wojny⁵⁶. Dyskutowano także o zakazie stosowania przez zakład pracy bodźców antystrajkowych. Zaproponowano wprowadzenie zapisu, że nikogo nie można zmusić do udziału w strajku ani do odmowy uczestniczenia w nim, chociaż pojawiła się wątpliwość, czy przekonywanie załogi do strajku narusza taki zapis, czy nie⁵⁷.

25–26 kwietnia odbyło się ostatnie zebranie. Jak zwykle otworzył je przewodniczący Zawadzki. Powiedział: „Chciałbym przypomnieć, że jest to już ósme posiedzenie plenarne naszego zespołu. Odbywa się ono po dyskusji nad założeniami projektu ustawy o związkach zawodowych, w której to wyniku, tej dyskusji, wpłynęło ok. dwustu wypowiedzi na temat projektu, indywidualnych i zbiorowych wypowiedzi. Generalnie założenia spotkały się z szeroką akceptacją społeczną. Nie było z tego punktu widzenia jakiejś generalnej krytyki projektu ani w prasie, ani w uwagach, które zostały skierowane do zespołu. Mnie się wydaje, że jest to wynikiem właśnie tej metody pracy, którą żeśmy przyjęli i w której uczestniczyły wszystkie zainteresowane strony, NSZZ »Solidarność« z jego kierownictwem, przewodniczącym Wałęsą, uczestniczyły również związki branżowe, związki autonomiczne, szerokie grono pracowników nauki i praktyków, którzy tą dziedziną się zajmowali, działacze związkowych”⁵⁸.

Tymczasem po kryzysie bydgoskim w umowie warszawskiej rząd zobowiązał się zapewnić przedstawicielom NSZZ „Solidarność” Rolników Indywidualnych pełne prawo udziału w pracach nad ustawą o związkach zawodowych⁵⁹. Na posiedzenie zespołu jako przedstawicieli NSZZ „Solidarność” RI zaproszono Jana Kułaja i Gabriela Janowskiego, a ponadto uczestniczył w nim prof. Jan Szczepański – przewodniczący Komisji Nadzwyczajnej Sejmu. Postulat, aby do ustawy wpisać prawo rolników indywidualnych do zrzeszania się w związki zawodowe, bardzo często powtarzał się w listach przysyłanych przez rolników z całej Polski do sekretariatu zespołu (w ramach konsultacji społecznych). Dotyczące ich bezpośrednio kwestie opracowano przed posiedzeniem w węższym gronie, złożonym z ekspertów i przedstawicieli NSZZ „Solidarność” RI. Postanowiono też powołać podzespół, który miał te zagadnienia doprecyzować⁶⁰.

Podczas dwudniowych obrad skupiono się na analizie wyników konsultacji społecznych i dalszym przygotowywaniu projektu ustawy⁶¹. W swoim referacie dr Broł wykazał, że wiele kwestii ujęto lub rozwiązano na kilka sposobów, co utrudniało stworzenie jednolitej treści, która zadowoliliby wszystkich. Wałęsa uznał, że po wprowadzeniu zmian sugerowanych w nadesłanych listach projekt należy znów poddać pod konsultacje społeczne, zamiast kończyć cały proces już w trakcie odbywającego się posiedzenia.

⁵⁶ *Ibidem*, k. 249.

⁵⁷ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/496, Stenogram z obrad VII posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych z udziałem min. Jerzego Bafii, 21 II 1981 r., k. 125–129.

⁵⁸ *Ibidem*, 7/497, Stenogram z obrad VIII posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, t. 1, 25 IV 1981 r., k. 1.

⁵⁹ *Ibidem*, k. 2.

⁶⁰ *Ibidem*, k. 2–5, 27–33.

⁶¹ *Ostatnia faza prac nad projektem ustawy o związkach zawodowych*, „Trybuna Ludu”, 21 IV 1981, s. 2.

Zawadzki zauważył jednak, że przyjęty harmonogram nie zakłada dalszych rozmów, które skutkowałyby wydłużeniem prac. Zaproponował, aby kolejne uwagi społeczne były zgłaszane oddolnie, gdy ustawą będzie się zajmowała komisja sejmowa. Stanowisko to poparli członkowie zespołu, przychylił się do niego również Wałęsa. Następnie postanowiono jeszcze raz od początku omówić kolejno wszystkie założenia ustawy. Poza korektami redakcyjnymi i stylistycznymi oraz wieloma doprecyzowaniami zespół wprowadził nieliczne zmiany merytoryczne, m.in. zrezygnowano z preambuły. Liczbę artykułów zwiększono do 48⁶². W ostatnim dniu posiedzenia omawiano sprawę majątku po CRZZ. Przewodniczący Komisji Likwidacyjnej CRZZ, Albin Szyszko, powiedział, że CRZZ posiada kilka domów wczasowych, ale nie podał wartości majątku ruchomego. Z jego wypowiedzi wynika, że w 1981 r. funkcjonowało ok. pięćdziesięciu związków zawodowych. W omawianej kwestii nie udało się osiągnąć całkowitego porozumienia. Łopatka stwierdził, że skoro podział majątku po byłych związkach zawodowych jest problemem jednorazowym, nie należy regulować go w ustawie. Nie zgodził się z nim Chrzanowski, argumentując, że zagadnienie to dotyczy również nowego modelu związków zawodowych, zatem sejm powinien się nim zająć. Ostatecznie niektóre postanowienia zdecydowano wpisać do projektu – np. zapewniono, że wszystkie związki zawodowe będą korzystać z nieruchomości CRZZ⁶³.

Do zakończenia prac obligowały zespół wyznaczone terminy, projekt miał wpłynąć do Rady Państwa najpóźniej 30 kwietnia. Wałęsa wyszedł z propozycją, by odbyć jeszcze jedno spotkanie w celu zapoznania się z ostatecznie zredagowaną przez sekretariat zespołu wersją ustawy, jednak Zawadzki nalegał na jak najszybsze przekazanie dokumentu Radzie Państwa, na co przystano, chociaż wyrażano wątpliwości i wskazywano na niedopracowanie pewnych zagadnień czy wariantów, zwłaszcza dotyczących rolników indywidualnych. Wałęsa prosił, by do Gdańska przysłać finalny egzemplarz projektu przed złożeniem go do Rady Państwa, a Zawadzki zapewnił, że tekst zostanie przekazany wszystkim członkom zespołu⁶⁴. Ostatecznie projekt ustawy o związkach zawodowych liczył sześćdziesiąt artykułów⁶⁵.

Z zachowanych stenogramów z posiedzeń Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych wynika, że funkcjonował on nad wyraz demokratycznie. Dokument podlegał szerokim konsultacjom społecznym, które stały się nową praktyką w tworzeniu prawa. Zawadzki w jednym z wywiadów udzielonych „Trybunie Ludu” ostateczny projekt uznał za nowatorski⁶⁶. Wydawało się, że strona rządowa rozmowy te traktuje poważnie i są one dla niej wiążące. Tworzenie konsensusu w tym przypad-

⁶² AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/497, Stenogram z obrad VIII posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, t. 1, 25 IV 1981 r., k. 4–26, 374.

⁶³ *Ibidem*, k. 316, 319, 332.

⁶⁴ *Ibidem*, k. 382–388. Streszczenie posiedzenia zespołu zostało zamieszczone w prasie związkowej, por. VIII plenarne posiedzenie Zespołu ds. Opracowania Ustawy o Związkach Zawodowych, oprac. J. Stasińska, „AS. Agencja Prasowa Solidarność” 1981, nr 13, s. 205–207.

⁶⁵ AKKS/347/3/439, Ustawa z dnia... 1981 r. o związkach zawodowych. Projekt zespołu powołanego uchwałą Rady Państwa przyjęty na posiedzeniu w dniach 25–26 IV 1981 r.

⁶⁶ *Nad ustawą o związkach zawodowych. Zanim projekt trafi do Sejmu. Rozmowa z prof. S. Zawadzkim*, „Trybuna Ludu”, 30 I 1981, s. 5.

ku można wręcz uznać za wzorcowe, chociaż istniała pewna nieufność i dochodziło do sporów⁶⁷.

MERYTORYCZNY WKŁAD NSZZ „SOLIDARNOŚĆ” W OSTATECZNY KSZTAŁT DOKUMENTU STWORZONEGO PRZEZ ZESPÓŁ DS. OPRACOWANIA PROJEKTU USTAWY O ZWIĄZKACH ZAWODOWYCH

Z analizy zachowanych stenogramów i projektów ustawy można wywnioskować, że delegacja „Solidarność” przeforsowała wiele swoich postulatów. Do najważniejszych należy zaliczyć:

- zapewnienie samorządności i niezależności związków zawodowych, niepodlegających kontroli ze strony organów administracji⁶⁸,
- wprowadzenie gwarancji, że nikt nie może ponosić negatywnych konsekwencji z powodu przynależności do związku zawodowego lub pozostawania poza nim⁶⁹,
- umożliwienie wielozwiązkowości w jednym zakładzie pracy⁷⁰,
- określenie celów działania związków zawodowych, takich jak ochrona praw pracowniczych, zajmowanie się kwestiami socjalnymi, m.in. rozdziałem mieszkań, wczasów itp.⁷¹,
- możliwość tworzenia zakładowych umów społecznych⁷²,
- prawo do zrzeszania przysługujące również innym osobom utrzymującym się z pracy osobistej (w kontekście rolników i studentów planowano o tym szczegółowo rozmawiać w zespołach opracowujących ustawy dotyczące samorządu rolniczego i szkolnictwa wyższego, niemniej jeden artykuł projektu poświęcono związkowi zawodowemu rolników indywidualnych)⁷³,

⁶⁷ O braku zaufania i podejrzliwości mówiono na posiedzeniach, zob. AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/494, Stenogram z obrad V posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 6 XII 1980 r., k. 94 i n.; *ibidem*, 7/497, Stenogram z obrad VIII posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, t. 2, 25 IV 1981 r., k. 239–242, 248.

⁶⁸ AKPRM, 1724/44, Projekt zespołu powołanego uchwałą Rady Państwa przyjęty na posiedzeniu 25–26 IV 1981 r.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/492, Stenogram z obrad III posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 22 XI 1980 r., k. 4; AKPRM, 1724/44, Projekt zespołu powołanego uchwałą Rady Państwa przyjęty na posiedzeniu 25–26 IV 1981 r.

⁷¹ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/492, Stenogram z obrad III posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 22 XI 1980 r., k. 82; AKPRM, 1724/44, Projekt zespołu powołanego uchwałą Rady Państwa przyjęty na posiedzeniu 25–26 IV 1981 r.

⁷² AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/492, Stenogram z obrad III posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 22 XI 1980 r., k. 83 i n.; AKPRM, 1724/44, Projekt zespołu powołanego uchwałą Rady Państwa przyjęty na posiedzeniu 25–26 IV 1981 r.

⁷³ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/497, Stenogram z obrad VIII posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, t. 2, 25 IV 1981 r., k. 375 i n.; *ibidem*, 7/492, Stenogram z obrad III posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 22 XI 1980 r., k. 82; AKPRM, 1724/44, Projekt zespołu powołanego uchwałą Rady Państwa przyjęty na posiedzeniu 25–26 IV 1981 r.

- wdrożenie kontroli związków zawodowych (opiniowanie, udział w tworzeniu projektów aktów prawnych i podejmowaniu decyzji istotnych dla ludzi pracy i ich rodzin) nad projektami narodowych planów społeczno-gospodarczych, w tym nad rozdziałem mieszkań⁷⁴,
- wprowadzenie samorządu robotniczego jako reprezentacji wszystkich związków zawodowych działających w zakładzie pracy, wybieranego demokratycznie (dokładnie tematem miała się zająć grupa ds. ustawy o samorządzie pracowniczym)⁷⁵,
- wyróżnienie strajków właściwych, ostrzegawczych (jednak tylko dwu-, a nie czterogodzinnych), solidarnościowych (opartych na wspólnocie interesów) i zastępczych (w interesie grup zawodowych niemających prawa do strajku, np. służby zdrowia)⁷⁶,
- zapewnienie bezpieczeństwa strajkującym pracownikom i osobom ich wspomagającym⁷⁷.

Jednocześnie grupa „Solidarności” nie wyrażała zgody na:

- powołanie rady zakładowej przy samorządzie robotniczym,
- wtłoczenie „Solidarności” w rozwiązania branżowe,
- odebranie prawa do strajku administracji państwowej.

Konsensus osiągnięto w następujących kwestiach:

- związkowi zawodowemu przyznano prawo ogłoszenia strajku solidarnościowego w interesie pracowników, którzy nie mogą strajkować⁷⁸,
- prawa zrzeszania w związki zawodowe nie otrzymali żołnierze zawodowi i niezawodowi, osoby spełniające zastępczy obowiązek służby wojskowej, funkcjonariusze Milicji Obywatelskiej i Służby Więziennej⁷⁹,
- przyjęto zapis, że związki zawodowe stoją na gruncie zasad społecznej własności środków produkcji, będącej podstawą socjalistycznego ustroju państwa, a PZPR jest przewodnią siłą polityczną społeczeństwa w budowie socjalizmu realizowanej w ramach Konstytucji PRL⁸⁰,

⁷⁴ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/491, Stenogram z obrad II posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 15 XI 1980 r., k. 152 i n.; *ibidem*, 7/492, Stenogram z obrad III posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 22 XI 1980 r., k. 82; AKPRM, 1724/44, Projekt zespołu powołanego uchwałą Rady Państwa przyjęty na posiedzeniu 25–26 IV 1981 r.

⁷⁵ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/492, Stenogram z obrad III posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 22 XI 1980 r., k. 82; AKPRM, 1724/44, Projekt zespołu powołanego uchwałą Rady Państwa przyjęty na posiedzeniu 25–26 IV 1981 r.

⁷⁶ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/492, Stenogram z obrad III posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 22 XI 1980 r., k. 109 i n., 136; AKPRM, 1724/44, Projekt zespołu powołanego uchwałą Rady Państwa przyjęty na posiedzeniu 25–26 IV 1981 r.

⁷⁷ AKPRM, 1724/44, Projekt Zespołu powołanego uchwałą Rady Państwa przyjęty na posiedzeniu 25–26 IV 1981 r.

⁷⁸ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/494, Stenogram z obrad V posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 6 XII 1980 r., k. 54; AKPRM, 1724/44, Projekt zespołu powołanego uchwałą Rady Państwa przyjęty na posiedzeniu 25–26 IV 1981 r.

⁷⁹ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/496, Stenogram z obrad VII posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych z udziałem min. Jerzego Bafii, 21 II 1981 r., k. 2 i n.; AKPRM, 1724/44, Projekt zespołu powołanego uchwałą Rady Państwa przyjęty na posiedzeniu 25–26 IV 1981 r.

⁸⁰ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/496, Stenogram z obrad VII posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych z udziałem min. Jerzego Bafii, 21 II 1981 r., k. 2; AKPRM, 1724/44, Projekt zespołu powołanego uchwałą Rady Państwa przyjęty na posiedzeniu 25–26 IV 1981 r.

– związek zawodowy mógł zwrócić się do prezydium właściwej komisji sejmowej lub do rady narodowej o umożliwienie mu bezpośredniego złożenia opinii na posiedzeniach tych organów⁸¹;

– związki zawodowe miały sprawować nadzór nad działalnością kas zapomogowo-pożyczkowych organizowanych przez uspołecznione zakłady pracy dla wszystkich zatrudnionych bez względu na przynależność związkową, którzy zadeklarują swe członkostwo w kasie⁸².

Wprawdzie wiele rozwiązań proponowanych przez delegację „Solidarności” znalazło się w projekcie ustawy o związkach zawodowych, ale jego porównanie ze wstępnymi тезami „Solidarności” dowodzi, że zawarła ona liczne kompromisy. Poza kwestiami wskazanymi wyżej w projekcie nie znalazły się zapisy dotyczące: wyszczególnienia wolnych zawodów, których wykonawcy powinni mieć prawo do zrzeszania się w związki zawodowe; ochrony przez związki zawodowe praw osób czasowo pozostających bez pracy; inicjatywy ustawodawczej dla związków zawodowych o zasięgu ogólnokrajowym; możliwości proklamowania strajku okupacyjnego; braku ingerencji cenzury w wydawnictwa związkowe czy też obowiązku ułatwienia związkom zawodowym przez zakłady pracy, ich jednostki nadrzędne oraz organy administracji państwowej i gospodarczej wykonywania swoich zadań przez udzielanie im informacji we wszystkich sprawach objętych działalnością związków zawodowych oraz umożliwienie wglądu do dokumentów dotyczących spraw pracowniczych.

W proponowanej na początku przez „Solidarność” wersji ustawy związkom zawodowym przyznano bardzo szerokie kompetencje i możliwości ingerowania w politykę socjalno-gospodarczą nie tylko danego zakładu pracy, ale również państwa (przez inicjatywę ustawodawczą). Mimo rezygnacji z wielu tez delegacji „Solidarności” udało się w bardzo dużym stopniu ukształtować projekt po swojej myśli – przede wszystkim umieszczono w nim obszerny rozdział dotyczący prawa do strajku. W porównaniu z ustawą o związkach zawodowych z 1949 r. projekt ten był w prawodawstwie PRL przełomowy.

PRACE LEGISLACYJNE NAD USTAWĄ O ZWIĄZKACH ZAWODOWYCH A STANOWISKO NSZZ „SOLIDARNOŚĆ”

Po sześciu miesiącach od rozpoczęcia prac, najpierw nad тезami, a następnie nad projektem nowej ustawy, przewodniczący zespołu przekazał dokument Radzie Państwa. Zgodnie z obietnicą został on wysłany „Solidarności”. Rada Państwa z kolei miała

⁸¹ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/496, Stenogram z obrad VII posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych z udziałem min. Jerzego Bafii, 21 II 1981 r., k. 32–37; AKPRM, 1724/44, Projekt zespołu powołanego uchwałą Rady Państwa przyjęty na posiedzeniu 25–26 IV 1981 r.

⁸² AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/496, Stenogram z obrad VII posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych z udziałem min. Jerzego Bafii, 21 II 1981 r., k. 102–106; AKPRM, 1724/44, Projekt zespołu powołanego uchwałą Rady Państwa przyjęty na posiedzeniu 25–26 IV 1981 r.

go przedłożyć pod obrady sejmu po przygotowaniu go przez sejmową Komisję Prac Ustawodawczych. Zawadzki na spotkaniu komisji 28 kwietnia zreferował jej członkom dotychczasowe działania. Po krótkiej dyskusji zdecydowano o powołaniu międzykomisyjnego zespołu, który zająłby się dalszymi pracami. W jego skład mieli wejść przedstawiciele trzech sejmowych Komisji: Prac Ustawodawczych (posłowie Włodzimierz Berutowicz, Maria Budzanowska, Adam Łopatka, Kazimiera Plezia, Franciszek Sadurski, Sylwester Zawadzki), Pracy i Spraw Socjalnych (posłowie Zenon Chudy, Janina Łągowska, Olga Rewińska, Bernard Widera) oraz Rolnictwa i Przemysłu Spożywczego (poseł Bolesław Strużek). Przewodniczącym zespołu został Zawadzki, który miał zapewnić łączność z Komisją Nadzwyczajną do Kontroli Realizacji Porozumień z Gdańska, Szczecina i Jastrzębia⁸³. Wprawdzie przedstawiciele „Solidarności” otrzymali zaproszenie do dalszego udziału w pracach podkomisji, aczkolwiek, wobec zaistnienia nowych okoliczności, związek postanowił z niego nie skorzystać⁸⁴.

6 maja 1981 r. zastępca przewodniczącego Rady Państwa Kazimierz Secomski przesłał do Urzędu Rady Ministrów projekt ustawy przygotowany przez zespół z prośbą, by przeanalizowały go resorty⁸⁵. Z zachowanej dokumentacji wynika, że poprawek nie zgłosiły Ministerstwa Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki; Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych; Przemysłu Maszyn Ciężkich i Rolniczych; Oświaty i Wychowania; Sprawiedliwości oraz Kultury i Sztuki⁸⁶. Ministerstwo Finansów stanęło na stanowisku, że rekompensatę za strajk należy wypłacać z funduszy związkowych lub funduszu płac danego zakładu pracy⁸⁷. 22 maja 1981 r. w celu omówienia ustawy spotkało się Prezydium Rządu⁸⁸, natomiast 29 maja odbyło się posiedzenie Rady Państwa⁸⁹. Rząd swoje uwagi przedstawił w trzynastu punktach. Przede wszystkim opowiedział się przeciwko zrzeszaniu się w związki zawodowe żołnierzy, osób zastępczo odbywających obowiązek służby wojskowej, funkcjonariuszy MO i Służby Więziennej. To Rada Ministrów miała w rozporządzeniu określić związek zawodowy, który na zasadach wyłączności będzie reprezentować pracowników cywilnych MON (oraz podległych mu jednostek) i MSW. Odrębną ustawę o związkach zawodowych miały otrzymać osoby zatrudnione w naczelnym, centralnym i terenowym jednostkach administracji państwowej. Proponowano, aby związek zawodowy rażąco naruszający prawo skreślać z rejestru, jeżeli w ciągu trzech miesięcy nie dostosuje swojej działalności do obowiązujących przepisów. Rekompensata za strajk miała być wypłacana wyłącznie z funduszy związkowych, a decyzja o nim – podejmowana w wyniku tajnego głosowania przy zachowaniu większości kwalifikowanej. Postulowano, aby prawo do strajku nie przy-

⁸³ Biuletyn nr 252/VIII kad., Komisja Prac Ustawodawczych, 1981, s. 1–11.

⁸⁴ Protokół spotkania członków Ośrodka Prac Społeczno-Zawodowych z 5 V 1981 r., s. 19, kserokopia udostępniona autorce przez dr Inkę Słodkowską.

⁸⁵ AKPRM, 1724/44, Pismo zastępcy przewodniczącego Rady Państwa Kazimierza Secomskiego do wiceprezesa Rady Ministrów Mieczysława F. Rakowskiego, Warszawa, 6 V 1981 r.

⁸⁶ AKPRM, 1724/44, k. 3, 4, 6, 7, 9, 10.

⁸⁷ AKPRM, 1724/44, Pismo ministra finansów, 29 V 1981 r., k. 11.

⁸⁸ AKPRM, 1724/44, Pismo gen. armii Wojciecha Jaruzelskiego do przewodniczącego Rady Państwa Henryka Jabłońskiego, 30 V 1981 r.

⁸⁹ AKPRM, 1724/44, Notatka, 29 V 1981 r.

sługiwało zatrudnionym w PKP, innych zakładach transportu publicznego, łączności, stacji oraz rozgłośni radiowych i telewizyjnych. Z gwarancji bezpieczeństwa za udział w strajku wyłączono osoby wspomagające⁹⁰.

Powyższe zmiany wkrótce wprowadzono do projektu ustawy o związkach zawodowych. Niestety nie są mi znane okoliczności, w których dowiedziała się o tym „Solidarność”. Informacja ta stała się jednak powodem spotkania 23 czerwca w Ministerstwie Sprawiedliwości delegacji „Solidarności” (Adam Niezgoda, Stanisław Wądołowski, Janusz Onyszkiewicz, Wiesław Chrzanowski) z Sylwestrem Zawadzki i Janem Brolem. Zawadzki na pytanie Niezgody o powody wprowadzenia przez Radę Państwa modyfikacji niektórych założeń stwierdził, że może ona proponować zmiany i jest to normalny tryb legislacyjny. Onyszkiewicz oświadczył, że projekt w wielu miejscach znacząco odbiega od wcześniejszych ustaleń, a już wtedy związek zgodził się na daleko idący kompromis. Chrzanowski zauważył, iż przywrócono stare rozwiązania, proponowane przez Urząd Rady Ministrów, które w trakcie prac zespołu odrzucono. Zawadzki stwierdził, że sprawa projektu pozostaje otwarta, i *de facto* na tym zakończono spotkanie⁹¹. Nieco wcześniej Gwiazda wystosował do Sejmu PRL list dotyczący wspomnianych zmian, w którym stwierdził, że wobec zaistniałej sytuacji „Solidarność” powinna mieć prawo wniesienia własnej wersji ustawy pod obrady sejmu⁹².

Miesiąc po czerwcowym spotkaniu, 24 lipca 1981 r., odbyło się kolejne posiedzenie KKP NSZZ „Solidarność”. Jak wynika z jego harmonogramu, Niezgoda i Gwiazda przedstawili na nim referat wyrażający stanowisko związku wobec projektu ustawy o związkach zawodowych⁹³. W biuletynie informacyjnym „AS” zamieszczono sprawozdanie z obrad KKP, opracowane przez K. Leskiego i A. Łodyńskiego. Niezgoda miał przybliżyć zebranim zmiany wprowadzone do ustawy przez Radę Państwa. Odczytał list otwarty, który do niej wystosował, i zgłosił swoją rezygnację z funkcji przewodniczącego grupy roboczej KKP ds. ustawy o związkach zawodowych. Uważał, że dalsze rozmowy z rządem nie przyniosą żadnych konstruktywnych rezultatów. Wspomniał o spotkaniu z 23 czerwca, na którym nie zaakceptowano żadnych sugestii delegacji „Solidarności”. Zaproponował, aby KKP podjęła uchwałę, w której odrzuci wprowadzone jednostronnie poprawki i będzie domagać się przyznania związkowi inicjatywy ustawodawczej. Jerzy Kropiwnicki wyraził wiele zastrzeżeń do uzgodnionego w kwietniu projektu, wskazując, że jego przyjęcie wymagałoby zmian w statucie NSZZ „Solidarność”. Gwiazda powiedział, że uzgodniona wersja nie jest identyczna ze stanowiskiem „Solidarności”, gdyż ukształtował ją zespół powołany przez Radę Państwa. Dodał, iż MKZ Gdańsk, zgodnie z decyzjami podjętymi na poprzednim posiedzeniu KKP, opracował poprawki. Gwiazda chciał przeczytać skorygowaną wersję ustawy, konsultowaną m.in. z mec. Chrzanowskim

⁹⁰ AKPRM, 1724/44, Uwagi do projektu ustawy o związkach zawodowych. Założenia do pisma prezesa Rady Ministrów, 30 V 1981 r.

⁹¹ *Rozmowy na temat ustawy o związkach zawodowych*, oprac. J. Strękowski, „AS. Agencja Prasowa Solidarność”, s. 001.

⁹² *List Andrzeja Gwiazdy do Sejmu PRL*, „Wiadomości Katowickie” 1981, nr 53, s. 3.

⁹³ *Posiedzenie KKP*, „AS. Agencja Prasowa Solidarność” 1981, nr 26, s. 3. Por. AOK, A/8A.13, Program obrad Krajowej Komisji Porozumiewawczej 24–25 VII 1981 r.

i prof. Stelmachowskim, jednak kilku delegatów przerwało mu, argumentując, że nie będzie możliwe natychmiastowe ustosunkowanie się do projektu, dlatego lepiej będzie rozesłać go do regionów. Patrycjusz Kosmowski zwrócił uwagę, że podobnie postąpiłoby z ustawą o cenzurze, i poparł stanowisko Gwiazdy dotyczące stworzenia własnego projektu ustawy i przedłożenia go pod obrady sejmu. Wałęsa uznał, że nie należy rezygnować z kompromisu, a projekt przygotowany w kwietniu jest dość dobry i wystarczy tylko odrzucić poprawki Rady Państwa. Nie zgodził się z nim Karol Modzelewski, wskazując, że niekorzystna dla „Solidarności” ustawa może w przyszłości stać się przyczyną ostrej konfrontacji. Ustalono, że Modzelewski i Niezgoda opracują ostateczny tekst uchwały KKP⁹⁴.

Jeszcze tego samego dnia KKP przyjęła odpowiednią uchwałę (nr 72/81) w sprawie ustawy o związkach zawodowych. Domagała się „uznania, że podstawą prac ustawodawczych winien być tekst uprzednio uzgodniony”, oraz „przyznania związkom zawodowym prawa inicjatywy ustawodawczej, aby umożliwić bezpośrednie przedstawianie sejmowi projektów dotyczących praw związkowych”⁹⁵. KKP zwróciła także uwagę, że wprowadzone bez konsultacji zmiany godzą w podstawowe zdobycze Sierpnia ’80, gdyż przyczyniają się do drastycznego okrojenia praw związkowych (pozbawienie prawa do zrzeszania w NSZZ „Solidarność” osób cywilnych zatrudnionych w zakładach podlegających MON i MSW oraz pracowników mianowanych w administracji państwowej, wprowadzenie przepisu umożliwiającego likwidację związku; ograniczenie prawa do strajku, a wręcz odebranie go niektórym kategoriom zawodowym, np. pracownikom transportu kolejowego i drogowego, łączności, radia i telewizji)⁹⁶.

W tym czasie na polecenie KKP w Prezydium Zarządu Regionu Gdańskiego NSZZ „Solidarność” opracowano projekt ustawy o związkach zawodowych, który przedrukowano w czasopiśmie „AS. Agencja Prasowa Solidarność” z 21–27 lipca 1981 r.⁹⁷ Z wypowiedzi Gwiazdy z 11 grudnia 1981 r. wynika, że projekt „oddany do przepisania zginął w sekretariacie prezydium” i właściwie nigdy nie został poddany pod obrady KKP/KK⁹⁸. Jednym z jego autorów był kierujący Ośrodkiem Prac Społeczno-Zawodowych Regionu Gdańsk Lech Kaczyński⁹⁹.

Omawianą ustawą ciągle interesowały się władze partyjne i państwowe. 4 września doszło do spotkania u marszałka Sejmu Stanisława Gucwy, w którym uczestniczy-

⁹⁴ *Posiedzenie KKP*, „AS. Agencja Prasowa Solidarność” 1981, nr 26, s. 4 i n.

⁹⁵ *Dokumenty Krajowej Komisji...*, s. 223.

⁹⁶ *Ibidem*; *Komunikat o posiedzeniu KKP*, „Tygodnik Solidarność” 1981, nr 18, s. 3.

⁹⁷ *Komisja Krajowa NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniach 11–12 grudnia 1981 r.*, Warszawa 1986, s. 56, 81; *Ustawa z dnia... 1981 r. o związkach zawodowych*, „AS. Agencja Prasowa Solidarność” 1981, nr 26, s. 31–34.

⁹⁸ *Komisja Krajowa NSZZ „Solidarność”. Posiedzenie w dniach 11–12 grudnia 1981 r....*, s. 81 i n. Projekt ustawy wypracowany przez grupę ekspertów NSZZ „Solidarność” nigdy nie trafił pod obrady KKP, a tym samym nie został przedłożony Radzie Państwa ani komisjom sejmowym, zatem realnie nie odegrał żadnej roli – dlatego zrezygnowałam z przytoczenia jego treści.

⁹⁹ Relacja Andrzeja Gwiazdy i Joanny Dudy-Gwiazdy z 24 VIII 2017 r., w zbiorach autorki; AP Gd, 2217, 4, Informacja o obsadzie stanowisk kierowniczych w Biurze KKP na 27 IV 1981 r., k. 25. Zob. S. Cenckiewicz i in., *Lech Kaczyński. Biografia polityczna 1949–2005*, Poznań 2013, s. 237. W publikacji znajduje się informacja, że Lech Kaczyński pracował w Ośrodku Prac Społeczno-Zawodowych MKZ Gdańsk, ale brak wzmianki, iż nim kierował.

li Kazimierz Barcikowski, Kazimierz Secomski, Jan Szczepański, Andrzej Werblan, gen. Z. Nowak, płk Olejniczak oraz podsekretarz stanu w Urzędzie Rady Ministrów Zygmunt Rybicki. Ponownie opowiedziano się na nim za zakazem zrzeszania się w związki zawodowe żołnierzy, osób zastępczo odbywających obowiązek służby wojskowej, funkcjonariuszy MO i Służby Więziennej. Postulowano, aby pracownicy cywilni MON i MSW mogli tworzyć związki zawodowe i organizować strajki określone przez Radę Państwa w odpowiednim rozporządzeniu lub ustawie. Nie zgadzano się na przyznanie prawa do strajków innym funkcjonariuszom państwowym (sędziom, prokuratorom itp.). Stwierdzono, że strajk powinien być uchwalany podczas tajnego głosowania zwykłą większością głosów w stosunku do stanu załogi, a nie liczby głosujących. Ponadto optowano za tym, by w razie rażącego naruszenia prawa ukarać związkowca, który się go dopuścił, a nie skreślać związku zawodowego z rejestru. Podczas rozmów z delegacją związków zawodowych miały to być zalecenia końcowe, nie zaś wyjściowe¹⁰⁰.

Niemal w tym samym czasie do sprawy powróciła „Solidarność”. Podczas obrad I Krajowego Zjazdu Delegatów 6 września 1981 r. uchwałą potwierdzono wcześniejsze stanowisko KKP. Wyrażono zaniepokojenie jednostronnie wprowadzonymi zmianami, które ograniczały prawa związków zawodowych, ale przede wszystkim zaapelowano do Sejmu PRL o „uszanowanie porozumienia, jakie osiągnięto w kwietniu br. do projektu ustawy. [...] Ustawa o obliczu antyzwiązkowym nie mogłaby służyć interesom społecznym i rzuciłaby cień na wiarygodność sejmu”¹⁰¹. W uchwale z 6 października dodano: „Przypominamy, że za strajk płaci zakład pracy”¹⁰².

Przebieg I KZD i podjęte na nim uchwały (zwłaszcza Uchwała programowa oraz Posłanie do ludzi pracy Europy Wschodniej) odbiły się szerokim echem w kierownictwie PZPR. Kazimierz Barcikowski uznał, że dzięki ustawie o związkach zawodowych można by ingerować w działanie NSZZ „Solidarność”¹⁰³. Na posiedzeniu BP KC PZPR 6 października zapoznano się z proponowanymi przez komisje sejmowe zmianami w projekcie (który liczył wtedy 67 artykułów) i miało się do nich odnieść w trybie roboczym¹⁰⁴. Dzień później Rybicki wysłał do członków Rady Ministrów pismo z prośbą o przysłanie poprawek do 12 października – planowano wtedy posiedzenie RM¹⁰⁵. W jego trakcie dyskutowano nad wariantem ustawy przyjętym przez podkomisję sejmową pod przewodnictwem posła Berutowicza. Najprawdopodobniej rząd nie zdążył zapoznać się ze wszystkimi przesłanymi przez ministerstwa uwagami, gdyż w większości zostały one sporządzone w dniu posiedzenia. W trakcie spotkania RM upoważniła swoje prezydium do ustalenia we wskazanych sprawach stanowiska, które następnie przesłano

¹⁰⁰ AKPRM, 1724/44, Notatka dla prezesa Rady Ministrów tow. gen. armii Wojciecha Jaruzelskiego sporządzona przez Zygmunta Rybickiego, Warszawa, 9 IX 1981 r.

¹⁰¹ Uchwała I KZD dotycząca ustawy o związkach zawodowych z dn. 6 IX 1981 r. [w:] *I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”. Stenogramy*, t. 1: *I tura*, oprac. i red. G. Majchrzak, J.M. Owiński, Warszawa 2011, s. 1042.

¹⁰² L. Mażewski, *Ustrojowo-polityczny taran...*, s. 277.

¹⁰³ AAN, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Biuro Polityczne, V/170, Protokół nr 7 posiedzenia Biura Politycznego KC PZPR, 15 IX 1981 r., k. 9.

¹⁰⁴ *Ibidem*, Protokół nr 9 posiedzenia Biura Politycznego KC PZPR, 6 X 1981 r., k. 389–390.

¹⁰⁵ AKPRM, 1724/44, Pismo podsekretarza stanu Urzędu Rady Ministrów Zygmunta Rybickiego do członków Rady Ministrów, 7 X 1981 r.; *ibidem*, Rozdzielnik pisma nr RM 10-45/81, doręczono 8 X 1981 r.

Secomskiemu do wykorzystania w dalszych pracach nad ustawą¹⁰⁶. Trzy dni później wystosowano kolejne pismo z prośbą o zgłaszanie poprawek¹⁰⁷.

Prace nad ustawą trwały kolejne miesiące, chociaż postulat kierownictwa partii, aby uchwalić ją jak najszybciej, ponownie sformułowano na posiedzeniu BP KC PZPR 20 listopada (Olszowski, Jan Łabęcki, Tadeusz Czechowicz)¹⁰⁸ i 5 grudnia (Olszowski, Barcikowski)¹⁰⁹.

4 i 5 grudnia 1981 r. odbyło się połączone posiedzenie Komisji Pracy i Spraw Socjalnych oraz Komisji Prac Ustawodawczych. Pierwszego dnia w obradach uczestniczyła delegacja „Solidarności”, m.in. Stelmachowski, Niezgoda, Kitłowski, Przydział, Wądołowski i Mirosław Krupiński. Stelmachowski wprawdzie wyraził uznanie dla podkomisji, która podjęła się trudu uzgodnienia wielu spornych punktów, ale poruszył też kwestię prawa do zrzeszania się w związki zawodowe pracowników cywilnych MON i MSW. Ustawa w opracowanym przez posłów kształcie pozbawiała tego prawa nie tylko żołnierzy w służbie czynnej (to „Solidarność” rozumiała i sama postulowała), ale wszystkich pracowników cywilnych zatrudnionych w przedsiębiorstwach działających na potrzeby wojska czy MSW, np. Stoczni Marynarki Wojennej (jej pracownicy brali udział w strajkach z sierpnia 1980 r.). Stelmachowski zaproponował przyznanie prawa związkowego pracownikom MON i MSW zatrudnionym w zakładach usługowych oraz zawarcie odpowiednich porozumień między ministrami a związkami zawodowymi w kwestii zrzeszania się pracowników cywilnych jednostek wojskowych, funkcjonariuszy MO i Służby Więziennej. Krupiński stwierdził wprost, że pozbawianie ich tej możliwości jest formą dyskryminacji. Niezgoda poparł postulat Andrzeja Żabskiego (doradcy Ogólnopolskiej Komisji Współpracy Branżowych Związków Zawodowych), aby związki zawodowe mogły korzystać z inicjatywy ustawodawczej, jeżeli organizacja zrzesza ponad milion członków. Sprzeciwiano się wprowadzeniu obligatoryjności wspólnej reprezentacji związkowej w organach administracji państwowej, co poniekąd godziło w zasadę pluralizmu związkowego. Stelmachowski optował za tym, by z ustawy wykreślić sformułowania, w których wyniku prawa do strajku nie mieli pracownicy transportu, łączności, stacji telewizyjnych i radiowych¹¹⁰. Drugiego dnia obrad, po długich dyskusjach, posłowie zakończyli prace nad projektem ustawy, całkowicie pomijając stanowisko związku wyrażone dzień wcześniej. Zapowiedziano, że projekt trafi pod obrady sejmu w połowie grudnia 1981 r.¹¹¹

Wprowadzone do ustawy restrykcje w zakresie praw związkowych Stelmachowski przedstawił kierownictwu „Solidarności” 11 grudnia, podczas – jak miało się wkrótce okazać – ostatniego posiedzenia KK NSZZ „Solidarność”. Zaproponował przyjęcie

¹⁰⁶ *Ibidem*, Pismo podsekretarza stanu Urzędu Rady Ministrów Zygmunta Rybickiego do szefa Kancelarii Rady Państwa Edmunda Boratyńskiego, 15 X 1981 r.

¹⁰⁷ *Ibidem*, Pismo podsekretarza stanu Urzędu Rady Ministrów, 15 X 1981 r.

¹⁰⁸ AAN, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Biuro Polityczne., V/171, Protokół nr 15 posiedzenia Biura Politycznego KC PZPR, 20 XI 1981 r., k. 8–10.

¹⁰⁹ *Ibidem*, Protokół nr 18 posiedzenia Biura Politycznego KC PZPR, 5 XII 1981 r., k. 353, 359.

¹¹⁰ Biuletyn nr 419/VIII kad., Komisja Pracy i Spraw Socjalnych, Komisja Prac Ustawodawczych, 1981, s. 4–37.

¹¹¹ Biuletyn nr 420/VIII, kad. Komisja Pracy i Spraw Socjalnych, Komisja Prac Ustawodawczych, 1981, s. 1–35.

stosownej uchwały. Na wniosek Rozpłochowskiego w dokumencie stwierdzono: „Nie możemy zaakceptować i nie zaakceptujemy rozstrzygnięć, które mogłyby ograniczać prawa pracownicze lub sparaliżować działalność związków zawodowych”. W tym kontekście wskazano przedłużenie prawa sejmu do zawieszenia strajku z dwóch do trzech miesięcy przy jednoczesnym wykreśleniu z ustawy zastrzeżenia, że w tym czasie nie można wydać żadnych decyzji regulujących płace, ceny oraz prawa i swobody związkowe bez zgody związków zawodowych; skomplikowanie procedury proklamowania strajków ponadzakładowych przez wymóg przeprowadzenia referendum i tajnego głosowania, a następnie podjęcia uchwał przez wszystkie załogi, które miałyby wziąć udział w proteście; zakaz zrzeszania się w związki zawodowe pracowników cywilnych resortów MON i MSW, funkcjonariuszy MO i Straży Więziennej; wprowadzenie wymierzonej przez sąd wojewódzki kary grzywny do 20 tys. zł za działalność związku rażąco sprzeczną z ustawą o związkach zawodowych; określenie dostępu związków zawodowych do sanatoriów, domów wczasowych i innych obiektów socjalnych za pomocą regulacji wewnętrznych, co groziło tym, że branżowe związki zawodowe będące w posiadaniu tych obiektów nie udostępnią ich na równych prawach innym związkom zawodowym¹¹².

Podjętą 11 grudnia uchwałą „Solidarność” nie mogła już nic osiągnąć. 13 grudnia 1981 r., na mocy dekretu Rady Państwa PRL o stanie wojennym, działalność związkowa została zawieszona, za jej kontynuowanie groziła kara pozbawienia wolności do lat trzech, natomiast za zorganizowanie strajku lub kierowanie nim – do lat pięciu (art. 46)¹¹³.

ZAKOŃCZENIE

Mimo zapewnień władz PRL oraz merytorycznego zaangażowania różnych stron, w tym NSZZ „Solidarność”, w prace nad nową ustawą o związkach zawodowych nie uchwalono jej przez szesnaście miesięcy od momentu, kiedy pojawiła się taka potrzeba prawna.

Warto dodać, że uchwalenie tego aktu niekoniecznie musiało być dla „Solidarności” korzystne¹¹⁴. Na posiedzeniu zespołu z 14 lutego 1981 r. Stelmachowski stwierdził: „I tutaj chciałbym powiedzieć z całą bolszewicką szczerością (wesołość na sali): nie jest potrzebna w tej chwili »Solidarności« tak bardzo pilnie ustawa o związkach zawodowych dlatego, że już się pewien tryb utarł, związek już działa, związek jest zarejestrowany, a ustawa może przynieść tylko ograniczenia jego działalności zwłaszcza w zakresie strajków”¹¹⁵. Rzeczywiście istniało zagrożenie, że niektóre strajki stałyby się sprzeczne z ustawą. Kwestią zupełnie otwartą pozostawało to, czy zarejestrowany w listopadzie 1980 r. statut „Solidarności” okaże się zgodny z nowym aktem. Z drugiej jednak strony w interesie związku leżało uczestnictwo w pracach zespołu, aby uzyskać jak największy

¹¹² Komisja Krajowa NSZZ „Solidarność”..., s. 84–90.

¹¹³ Dekret z dnia 12 XII 1981 r. o stanie wojennym, Dz. U. 1981, Nr 29, poz. 154.

¹¹⁴ Na ten aspekt zwrócił mi uwagę podczas konferencji prof. Krzysztof Łabędź.

¹¹⁵ AAN, Ministerstwo Sprawiedliwości. Biuro Dyrektora Generalnego, 7/495, Stenogram z obrad VI posiedzenia Zespołu ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, 14 II 1981 r., k. 35.

wpływ na kształt ustawy, a tym samym dopilnować realizacji trzeciego punktu porozumienia gdańskiego. Takie stanowisko przedstawił Chrzanowski: „Proszę państwa, o ile chodzi o kwestie zainteresowania »Solidarności« ustawą, to to, co powiedział prof. Stelmachowski, to przecież nie oznacza, że »Solidarność« nie jest zainteresowana ukazaniem się ustawy. To oznacza, że w sensie wąskiego interesu, gdyby to miała być ustawa niedoskonała, powiedzmy niedoskonała, cząstkowa, nieobejmująca pewnych problemów, to wówczas interesu jakiegoś bezpośredniego w sensie egoistycznym »Solidarność« jako taka by nie posiadała. Natomiast przecież ta ustawa to jest pełne prawne wprowadzenie nowego modelu związków zawodowych w naszą rzeczywistość. Modelu, który został przyjęty w drodze umowy społecznej zawartej w Gdańsku. I w tym sensie »Solidarności« na tym bardzo zależy, czemu wyraz dawała Komisja Krajowa Porozumiewawcza »Solidarności« w swoich uchwałach, protestując przeciwko niezrozumiałemu zawieszeniu prac nad tą ustawą”¹¹⁶.

Merytoryczny wkład „Solidarności” w prace nad projektem nowej ustawy o związkach zawodowych był znaczący. Jej delegacja zaproponowała wiele unikatowych rozwiązań, które Zespół ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, powołany z polecenia władz PRL, w dużym stopniu przyjął. Okazało się jednak, że Rada Państwa nie zamierza zgodzić się na niektóre z nich. Gdy już zespół skończył działać, wprowadziła istotne zmiany, które sprawiły, że prawa do zakładania związków zawodowych NSZZ „Solidarność” ani do strajku nie miały liczne kategorie pracowników, co bardzo ograniczało prawa związkowe. „Solidarność” zareagowała, podejmując odpowiednie uchwały, w których wyraziła dezaprobatę wobec jednostronnego modyfikowania tak ważnego dla niej aktu prawnego. Kiedy 13 grudnia 1981 r. „Solidarność” została wyjęta spod prawa, było niemal pewne, że merytoryczny wkład jej delegacji zostanie pominięty w założeniach w dalszym ciągu procedowanej ustawy.

Nowe prawo o związkach zawodowych zostało uchwalone dopiero 8 października 1982 r. Ustawa likwidowała wszystkie centrale związkowe, miały je zastąpić nowe związki zawodowe, początkowo wyłącznie na szczeblu poszczególnych zakładów pracy. Miało to doprowadzić do rozdrobnienia ruchu związkowego i delegalizacji „Solidarności”. Powoływanie ogólnokrajowych organizacji związkowych dopuszczono dopiero po 31 grudnia 1983 r., a zrzeszeń i organizacji międzyzakładowych po 31 grudnia 1984 r. Majątek związków zawodowych istniejących przed wejściem w życie nowej ustawy przechodził pod tymczasowy zarząd, którego organizację i funkcje miała określić Rada Państwa w odrębnym rozporządzeniu¹¹⁷. Oczywiście był to cios wymierzony przede wszystkim w „Solidarność”, której majątek w większości przejęło państwo.

Co ciekawe, niektóre założenia przygotowane przez Zespół ds. Opracowania Projektu Ustawy o Związkach Zawodowych, w tym proponowane przez „Solidarność”, a możliwe do akceptacji przez władze stanu wojennego, znalazły się w przyjętym akcie prawnym. Ustawa była bardziej rozbudowana niż ta z 1949 r., liczyła 56 artykułów. Pozostawiono zapisy mówiące o samorządności i niezależności związków zawodowych oraz gwa-

¹¹⁶ *Ibidem*, k. 99.

¹¹⁷ Ustawa z dnia 8 X 1982 r. o związkach zawodowych, Dz. U. 1982, nr 32, poz. 216.

rancję, że nikt nie może ponosić ujemnych konsekwencji z powodu przynależności do związku zawodowego lub pozostawania poza nim. Rozbudowano rozdziały dotyczące praw i obowiązków związków zawodowych oraz prawa do strajku.

Równocześnie ustawa zawierała wszystkie restrykcje odnoszące się do zakładania związków zawodowych sformułowane przez Radę Państwa w 1981 r. i wprowadziła branżowość związków zawodowych. Poza ograniczeniami prawa do strajku postulowanymi w 1981 r. (dla jednostek MON i MSW, więziennictwa, funkcjonariuszy MO i pożarnictwa, pracowników służby zdrowia i opieki społecznej, aptek oraz niektórych placówek oświaty i wychowania) nowy akt odbierał to prawo zatrudnionym w administracji państwowej, bankach, sądach i prokuraturach, niektórych zakładach o znaczeniu strategicznym (m.in. podlegających MON i MSW, pracownikom obsługującym ropociągi, gazociągi, linie tranzytowe, urzędnikom zapewniające komunikację i łączność międzynarodową, międzymiastową oraz zatrudnionym w służbach specjalnych łączności, stacjach i rozgłośniach radiowych i telewizyjnych), a także pracownikom zakładów produkujących żywność, magazynujących ją i zaopatrujących w nią ludność. Ustawa dopuszczała wyłącznie strajki ekonomiczno-socjalne: ostrzegawcze i właściwe (nie przewidywała strajków zastępczych ani oczywiście solidarnościowych), za udział w nich nie przysługiwało jednak żadne wynagrodzenie ze strony pracodawcy (tylko świadczenia z ubezpieczenia społecznego) ani gwarancja bezpieczeństwa dla protestujących. Za kierowanie strajkiem wbrew postanowieniom ustawy groziła kara pozbawienia wolności do roku, ograniczenia wolności lub grzywny w wysokości 50 tys. zł¹¹⁸. Ustawa *de facto* pozbawiała prawa do legalnego protestu przedstawicieli bardzo dużej grupy zawodów i czyniła ze strajków mało atrakcyjną formę walki o prawa pracownicze. Jej celem było ograniczenie liczby protestów do minimum.

W odpowiedzi na te postanowienia, oznaczające delegalizację NSZZ „Solidarność”, działająca w podziemiu Tymczasowa Komisja Koordynacyjna związku zapowiedziała na 10 listopada 1982 r., w rocznicę ostatecznej rejestracji „Solidarności”, podjęcie czterogodzinnego strajku. Mobilizacja społeczna była jednak niewielka. Według danych MSW w całej Polsce udział w proteście wzięło zaledwie 17 tys. osób¹¹⁹.

Pewnym trwałym sukcesem „Solidarności”, aczkolwiek chyba mało satysfakcjonującym i w tamtym czasie niezauważalnym, było to, że w październiku 1982 r. władza komunistyczna wprowadziła do prawodawstwa PRL słowo „strajk”, uznając, że w „demokracji ludowej” klasa robotnicza może protestować, choć tylko z przyczyn ekonomiczno-socjalnych. Zdaniem Mieczysława F. Rakowskiego i Stanisława Cioska zapis ten stanowił ewenement w ustawodawstwie państw socjalistycznych¹²⁰, jednak trzeba pamiętać, że w żadnym z nich nie było „Solidarności”.

¹¹⁸ *Ibidem*.

¹¹⁹ Szerzej A. Friszke, *Tymczasowa Komisja Koordynacyjna NSZZ „Solidarność” (1982–1987)* [w:] „Solidarność” *podziemna 1981–1989*, red. A. Friszke, Warszawa 2006, s. 41–47.

¹²⁰ L. Mażewski, *Ustrojowo-polityczny taran...*, s. 442 i n.

Aneks

Tezy do projektu ustawy o związkach zawodowych opracowane przez NSZZ „Solidarność”

Teza 1

Polska Rzeczpospolita Ludowa zapewnia wolność zrzeszania się w związkach zawodowych.

[Nikt nie może ponosić ujemnych następstw z powodu przynależności do związku zawodowego lub pozostawania poza związkiem zawodowym.]

Teza 2

Związki zawodowe są organizacjami samorządowymi, w szczególności nie podlegają one nadzorowi i kontroli ze strony organów administracji państwowej.

[Związki zawodowe są niezależne.]

Teza 3

1. Związki zawodowe zrzeszają pracowników, a także osoby, które w myśl przepisów prawa pracy są traktowane na równi z pracownikami. Dotyczy to również członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych – innych osób świadczących pracę na rzecz jednostek gospodarki uspołecznionej, jak również emerytów i rencistów.

2. W związkach zawodowych mogą się zrzeszać także rolnicy indywidualni niezatrudnający stale siły najemnej, jak również osoby wykonujące działalność twórczą (literacką, artystyczną itp.). Wolne zawody, taksówkarze oraz ajenci. Do związków tych stosuje się odpowiednio przepisy o pracowniczych związkach zawodowych.

Teza 4

Przyjmuje się zasadę pluralizmu związkowego, co oznacza że:

1. Dopuszcza się istnienie wielości związków, jak również wielości ich zrzeszeń.
2. Dopuszcza się swobodę zarówno tworzenia zrzeszeń, jak i występowania z nich.
3. Wszystkie związki zawodowe oraz ich zrzeszenia mają jednakowe prawa.

Organa administracji państwowej oraz kierownictwa zakładów pracy obowiązane są do jednakowego traktowania wszystkich związków zawodowych i ich zrzeszeń [w szczególności nie mogą (organa państwowe) dotować poszczególnych związków].

Teza 5

1. Związki zawodowe mają prawo swobodnego kształtowania swych struktur wewnętrznych, opracowywania statutów i regulaminów, jak również swobodnego wybierania swych przedstawicieli, powoływania swych władz oraz układania programów swego działania.

Mogą również zawierać porozumienia dotyczące współdziałania.

2. Można być członkiem tylko jednego związku.

Teza 6

Związki zawodowe nabywają osobowość prawną z chwilą ukonstytuowania się i zawiadomienia Ministra Pracy, Płac i Spraw Socjalnych (zasada notyfikacji).

[Minister Pracy, Płac i Spraw Socjalnych może w terminie dwóch tygodni od otrzymania zgłoszenia wnieść do Sądu Wojewódzkiego dla m.st. Warszawy powództwo o ustalenie, że ze względu na swój charakter lub treść statutu zgłaszająca się organizacja nie jest związkiem zawodowym w rozumieniu ustawy o związkach zawodowych.]

Teza 7

Związki zawodowe reprezentują swoich członków oraz bronią praw i interesów ludzi pracy i ich rodzin w zakresie warunków pracy i płacy oraz warunków bytowych, socjalnych i kulturalnych.

Nie wyłącza to ochrony praw osób pozostających czasowo bez pracy.

Teza 8

Związki zawodowe sprawują kontrolę nad realizacją zasad polityki społecznej, warunkami pracy, płacy i bytu ludzi pracy oraz przestrzeganiem praw pracowniczych; kierują działalnością społeczną inspekcji pracy.

1. Techniczna inspekcja pracy, dotychczas podporządkowana CRZZ i zarządowi głównemu związków zawodowych, winna być podporządkowana Prezesowi NIK. Jej struktura (dotychczas branżowa) winna być przekształcona w strukturę terytorialną (w nawiązaniu do tradycji przedwojennej, gdy inspekcja pracy działała dużo sprawniej). Należy znieść ograniczenia kompetencji technicznej inspekcji pracy w górnictwie (obecnie inspektorzy pracy nie mogą sprawować kontroli bhp w kopalniach pod ziemią).

Teza 9

Związki zawodowe dokonują ocen warunków pracy, płacy i bytu pracowników. W tym celu mają prawo przeprowadzania we własnym zakresie badań statystycznych i innych prac badawczych dla dokonywania takich ocen.

Teza 10

Związki zawodowe opiniują wszelkie projekty przepisów oraz decyzji o istotnym znaczeniu dla ludzi pracy i ich rodzin. Dotyczy to w szczególności:

1. Narodowych planów społeczno-gospodarczych.
2. Płac i innych wynagrodzeń pracowników.
3. Świadczeń socjalnych i ubezpieczeń społecznych.
4. Ochrony zdrowia, bezpieczeństwa i higieny pracy, wypoczynku [oraz wypadków związanych z pracą i chorób zawodowych].
5. Potrzeb mieszkaniowych.
6. Cen, kosztów utrzymania i zaopatrzenia rynku.
7. Przepisów prawa pracy.

Opinie związków zawodowych są publiczne. Rząd ma obowiązek ustosunkowania się do tych opinii.

[Związek zawodowy może się zwrócić do Prezydium Sejmu lub Prezydium Rady Narodowej o umożliwienie złożenia swej opinii na plenarnym posiedzeniu Sejmu lub Rady Narodowej.]

Teza 11

Związki zawodowe o zasięgu ogólnokrajowym oraz ich zrzeszenia mają prawo inicjatywy ustawodawczej [wymaga to nowelizacji konstytucji].

Teza 12

1. Związki zawodowe zawierają układy zbiorowe pracy. Jeżeli pracownicy jednej branży lub zawodu zrzeszają się w więcej niż jednym związku zawodowym, układy zbiorowe pracy mogą być zawierane odrębnie przez poszczególne związki bądź też wspólnie przez niektóre lub wszystkie związki zrzeszające tych pracowników. W wypadku zawarcia kilku układów zbiorowych pracy najkorzystniejsze z postanowień tych układów pracy mają zastosowanie do wszystkich pracowników danej branży lub zawodu, niezależnie od ich przynależności związkowej.

2. W gałęziach nieobjętych układami zbiorowymi pracy regulowanie warunków pracy i płacy następuje po uzgodnieniu ze związkami zawodowymi. W celu ujednolicenia warunków pracy i płacy różnych grup pracowniczych przewiduje się możliwość zawierania układów zbiorowych wielobranżowych.

Teza 13

1. Zakładowe organizacje związkowe pełnią w stosunku do kierowników zakładu pracy funkcje przewidziane dotychczas w prawie pracy dla rad zakładowych.

2. Jeżeli na terenie zakładu pracy działa kilka organizacji związkowych, każda z nich pełni funkcje wskazane w ust. 1 w odniesieniu do swoich członków.

3. Do obrony praw pracowniczych niezrzeszonych powołana jest organizacja wskazana przez pracownika. W razie braku takiego wskazania właściwa jest najliczniejsza organizacja związkowa. Do niej winien się zgłaszać kierownik zakładu pracy w wypadkach przewidzianych w prawie pracy.

Teza 13 a

1. Związki zawodowe kontrolują działalność zakładu pracy w zakresie organizacji wczasów, leżnictwa, sportu i rekreacji pracowników i ich rodzin.

2. W zakresie spraw socjalnych związki zawodowe mają prawo kontroli rad pracowniczych, w szczególności mogą żądać ponownego rozpatrzenia określonych spraw bądź też żądać przedstawienia tych spraw Walnemu Zebraniu Załogi.

[Związki zawodowe mogą również prowadzić akcję socjalną we własnym zakresie.]

Związki zawodowe mogą utworzyć specjalny fundusz celem pomocy dla osób pozostających czasowo bez pracy.]

Teza 14

1. W razie zaistnienia sporu zbiorowego o prawa lub interesy pracowników i ich rodzin właściwy organ państwowy oraz właściwa inicjatywa związkowa zobowiązane są niezwłocznie podjąć negocjacje w celu rozstrzygnięcia sporu.

[W toku negocjacji strony mogą powołać wspólnie komisję mediacyjną, określając tryb jej działania, kompetencje i moc wiążącą jej rozstrzygnięć.]

2. Związek zawodowy może podjąć akcję strajkową:

1) W razie odmowy podjęcia negocjacji.

2) Nieosiągnięcia porozumienia w terminie 7 dni.

Decyduje o tym organ związkowy wskazany w statucie.

3. Strajk właściwy może być poprzedzony strajkiem ostrzegawczym. Strajk ostrzegawczy powinien się ograniczyć do niezbędnego okresu czasu, w żadnym razie nie dłuższego niż połowa dnia pracy.

[Zastosowanie represji w stosunku do władz związku i umożliwienia [chyba uniezwolnienie – przyp. K.W.] im tą drogą podjęcia stosownej decyzji upoważnia załogi zakładów pracy do podjęcia natychmiastowej akcji strajkowej.]

W przypadku, gdy ogłoszenie strajku w jednym zakładzie nie przynosi rezultatu, władze związkowe mogą [ogłosić – przyp. K.W.] strajk solidarnościowy.

Strajk jest niedopuszczalny w zakładach pracy zaopatrujących ludność w wodę, energię elektryczną, ciepłą, gaz, środki żywności oraz w zakładach służby zdrowia służących bezpośredniej opiece chorych i w placówkach oświaty i wychowania, w których niezbędny jest stały nadzór nad podopiecznymi. Dla obrony praw i interesów pracowników tych zakładów może być przeprowadzony strajk solidarnościowy.]

4. Jeżeli przyczyną strajku jest konflikt w jednym zakładzie pracy, uchwalenie strajku wymaga zgody bezwzględnej większości członków organizacji zakładowej związku. O podjętej uchwale należy zawiadomić nadrzędny organ związkowy w celu podjęcia negocjacji.

5. Za czas niewykonywanej [wykonywania] pracy w okresie strajku przeprowadzonego zgodnie z przepisami ustawy pracownik zachowuje prawo do wynagrodzenia od zakładu pracy jak za urlop wypoczynkowy.

[W razie strajku okupacyjnego nie można odciąć dopływu wody, energii elektrycznej, ciepłej, gazu, środków łączności, a także zaopatrzenia w żywność.]

Teza 15

1. Związki zawodowe mają prawo prowadzenia działalności wydawniczej i prasowej [i oświatowo-szkoleniowej].

2. Podjęcie działalności wydawniczej i prasowej nie wymaga uprzedniej zgody organów administracji państwowej.

3. Wydawnictwa związkowe nie podlegają cenzurze.

Teza 16

Zakłady pracy, ich jednostki nadrzędne oraz organy administracji państwowej i gospodarczej obowiązane są ułatwić związkom zawodowym wykonywanie tych zadań, a w szczególności:

1. Udzielać im informacji we wszystkich sprawach objętych działalnością związków zawodowych.
2. Umożliwiać wgląd do dokumentów dotyczących spraw pracowniczych.
3. Przydzielać lokale i stwarzać niezbędne warunki techniczne umożliwiające należyte funkcjonowanie związków.
4. Zapewnić dostęp do państwowych środków masowego przekazu.

Teza 17

1. Na wniosek właściwej organizacji związkowej zakład pracy obowiązany jest udzielić bezpłatnego urlopu pracownikowi powołanemu do stałego pełnienia funkcji związkowej. [Urlop ten nie pozbawia pracownika żadnych uprawnień związanych ze stosunkiem pracy, w tym zwłaszcza ciągłości pracy.]

2. Pracownikom pełniącym funkcje związkowe społecznie przysługuje zwolnienie z pracy za pełnym wynagrodzeniem od zakładu pracy za czas, w którym zachodzi konieczność wykonywania obowiązków związkowych w godzinach pracy.

3. Na wniosek właściwej instancji związkowej zakład pracy obowiązany jest udzielać stałego płatnego zwolnienia do pracy związkowej [w drugiej wersji dokumentu: bezpłatnego urlopu na zasadach określonych w pkt 1 i skierować do pracy związkowej] 1 pracownikowi na 500 członków organizacji związkowej w zakładzie pracy [w drugiej wersji dokumentu: 1 pracownikowi na 250–500 członków związku, 2 pracownikom na 500–1000 członków związku, po jednym pracowniku na każdy dalszy tysiąc członków, jeżeli ich ilość przekracza 1000 osób].

Do przepisów przejściowych i przechodnich ustawy o związkach zawodowych.

Teza 18

W kodeksie pracy należy wprowadzić następujące zmiany:

1. Uznać, że udział w strajku nie może być poczytywany za porzucenie pracy ani też nie może być przyczyną rozwiązania umowy o pracę.

2. Uprawnienia CRZZ służyć będą odtąd także związkom zawodowym o zasięgu ogólnokrajowym.

3. Uprawnienia rad zakładowych w sprawach pracowniczych przechodzą na właściwe zakładowe organizacje związkowe [lub międzyzakładowe organa związkowe].

4. Zarządzenie pracy w godzinach nadliczbowych uzależnić od zgody organu związkowego.

[Ochrona stosunku pracy członków rad zakładowych winna objąć członków właściwych zakładowych instancji związkowych i rad pracowniczych.]

Teza 19

1. Fundusz Wczasów Pracowniczych (dotychczas podporządkowany CRZZ) należy podporządkować Ministrowi Pracy, Płac i Spraw Socjalnych, zapowiadając możliwość korzystania zeń wszystkim pracownikom bez względu na przynależność związkową. Związki zawodowe mają prawo kontroli rozdziału i wykorzystania wczasów.

2. Domy wczasowe, sanatoria będące własnością zrzeszenia reprezentowanego przez CRZZ lub dotychczas działających związków zawodowych będą udostępniać wszystkim pracownikom bez względu na przynależność związkową.

[Przy rozdziale miejsc będą zachowane preferencje dla niektórych zawodów charakteryzujących się szczególnym zagrożeniem życia lub zdrowia. Nad prawidłowością rozdziału miejsc czuwać będzie specjalna rada delegatów poszczególnych związków czynna przy Ministerstwie Funduszu Usług Socjalnych.]

Jeżeli w danej branży działa kilka związków, związek reprezentujący większość pracowników może żądać proporcjonalnego podziału majątku służącego potrzebom socjalnym pracowników.

Teza 20

1. Zmiana przynależności związkowej nie może naruszać uprawnień [członków] kas zapomogowo-pożyczkowych. W szczególności nie może być podstawą natychmiastowego żądania spłaty zadłużenia.

2. Walne zgromadzenie członków kasy zapomogowo-pożyczkowej może postanowić, iż odtąd kasa będzie czynna przy nowo powstałym związku; uchwała taka nie może naruszać praw mniejszości.

3. W drodze porozumienia między właściwymi organizacjami związkowymi mogą być prowadzone międzyzwiązkowe kasy zapomogowo-pożyczkowe. Porozumienie to może postanowić, że kasy będą ogólnodostępne bez względu na przynależność do jakiegokolwiek związku.

Teza 21

Co się tyczy samorządu robotniczego:

1. W zakładach pracy działają rady pracownicze jako organy samorządu robotniczego.

2. Rady pracownicze nie tworzą organizacji nadrzędnych i nie podlegają jakimkolwiek organizacjom związkowym, społecznym i politycznym.

Teza 22

1. Do kompetencji rady pracowniczej należy:

1) Współdziałanie w zarządzaniu zakładem pracy, a w szczególności:

a) uchwalanie planów gospodarczych przedsiębiorstwa w ramach obowiązujących wskaźników,

b) opiniowanie kandydatów na stanowisko dyrektora przedsiębiorstwa i jego zastępców,

c) prawo żądania odwołania dyrektora i jego zastępców,

d) uchwalenie regulaminów pracy w porozumieniu z organami związków zawodowych działających w zakładzie pracy.

2) Współdziałanie w prowadzeniu akcji socjalnej, a w szczególności:

a) podejmowanie uchwał w przedmiocie przeznaczenia funduszu socjalnego i mieszkaniowego,

b) podejmowanie uchwał w sprawie organizacji wczasów, lecznictwa pracowniczego, sportu i rekreacji dla pracowników i ich rodzin,

c) opiniowanie projektów decyzji dyrekcji w przedmiocie przydziału mieszkań.

2. Rada pracownicza może zgłosić sprzeciw co do przekazanych przedsiębiorstwu wskaźników planowych, jeżeli uzna, że przekraczają one możliwości przedsiębiorstwa. Sprzeciw taki rozpatruje komisja arbitrażowa działająca na zasadzie parytetu przedstawicieli pracowników i resortu: komisja działa przy właściwym ministrze. Rada Ministrów ustali w drodze rozporządzenia organizację komisji i tryb postępowania.

[Do zadań rolniczych związków zawodowych należy:

1) obrona interesów zawodowych rolników i reprezentowanie ich potrzeb wobec administracji państwowej, instytucji i organizacji działających na rzecz wsi i rolnictwa,

2) opiniodawstwo w sprawie cen na produkty rolnicze, a także cen na usługi i na środki produkcji dla rolnictwa,

3) zawieranie układów zbiorowych z właściwymi ministrami w przedmiocie warunków kontraktacji produktów rolnych, kooperacji, jak również umów kontraktacyjnych i kooperacyjnych,

4) współdziałanie w ustalaniu norm i klasyfikacji produktów rolnych oraz organizacji skupu,

5) współdziałanie z rolnikami w organizacji produkcji, w ścisłej współpracy z wojewódzkimi ośrodkami postępu rolniczego, wdrażanie postępowych form produkcji, doradztwa fachowego i szkolenia zawodowego,

6) współdziałanie z jednostkami obsługi rolnictwa w zakresie ustalania wielkości i struktury potrzeb w zakresie środków produkcji, terminu ich dostaw i systemu rozdziału,

7) kontrola klasyfikacji gruntów,

8) opiniowanie projektów zagospodarowania terenów i rozdziału gruntów PFZ,

9) organizowanie i prowadzenie społecznej kontroli w zakresie zaopatrzenia rolników w środki produkcji, terminowości i jakości usług produkcyjnych, klasyfikacji dostarczanych produktów rolnych, szacowania szkód losowych,

10) prowadzenie bieżącej oceny rozwoju poszczególnych kierunków produkcji i kształtowania się kosztów wytwarzania, sygnalizowanie występujących zjawisk i tendencji oraz przedkładanie właściwym organom resortowym i instytucjom stosownych wniosków,

11) podejmowanie działań na rzecz poprawy warunków socjalnych, mieszkaniowych, ochrony zdrowia mieszkańców wsi, rozwoju oświaty i kultury, środowiska oraz zapewnienia opieki nad dziećmi, rencistami i ludźmi starymi,

2. Zadania wymienione wyżej w pkt 2, 3, 4 wykonują związki zawodowe rolników i ich zrzeszenia o zasięgu ogólnokrajowym.

3. Związki wymienione w pkt 2 mają prawo w sprawach w nim wymienionych zgłaszania sprzeciwu. Sprzeciw ten rozpoznaje Rada Ministrów po przeprowadzeniu postępowania pojednawczego. Rada Ministrów może wyznaczyć w tym celu specjalną

komisję. Jeżeli tą drogą spór nie zostanie zażegnany, wymienione wyżej związki mogą żądać przedstawienia sprawy Sejmowi, który rozstrzyga ostatecznie.

Przedstawiciel związku zawodowego rolników może być pełnomocnikiem członka związku w postępowaniu przed sądem lub organem administracji państwowej w sprawach z zakresu prowadzenia gospodarstwa rolnego oraz praw zawodowych i socjalnych rolnika.]

Źródło: AAN, 7/484, Ministerstwo Sprawiedliwości. Gabinet Ministra, k. 55–63.
[AKKS/347/3/281, Tezy do ustawy o związkach zawodowych]

SŁOWA KLUCZOWE

NSZZ „Solidarność”, Ustawa o związkach zawodowych, PRL, lata osiemdziesiąte XX w.

KATARZYNA WILCZOK – historyk, doktor nauk humanistycznych, adiunkt w Zakładzie Historii Najnowszej po 1945 r. w Instytucie Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; prowadzi badania nad NSZZ „Solidarność” w wymiarze lokalnym, regionalnym i krajowym oraz zajmuje się kwestią pomocy społeczeństw demokratycznych dla Polski w okresie stanu wojennego; autorka kilku artykułów naukowych oraz monografii *Opór społeczny w Chorzowie w ostatniej dekadzie PRL (1980–1989)*, Katowice 2015. Obroniona w 2015 r. praca doktorska *Kierownictwo MKZ Katowice NSZZ „Solidarność” wobec programu i taktyki działania NSZZ „Solidarność” w latach 1980–1981* została wyróżniona w IX edycji Konkursu im. Władysława Pobóg-Malinowskiego na Najlepszy Debiut Historyczny Roku 2015.

The Participation of the “Solidarity” Trade Union in the Drafting of the New Trade Union Act in 1980–1981

After signing of the August – September Agreements in 1980, the Polish authorities obligated to legal sanction of them. Serious changes were required in the current, very laconic Trade Unions Act from 1st July 1949. That act did not enable to found an independent trade union in a communistic state. The crucial aim of this article is to define the essential contribution of The Independent Self-governing Labour Union “Solidarity” in assumptions of the act, a description of course and atmosphere of works over its project and the final result of those efforts.

On 23rd September 1980 The Council of Polish People’s Republic founded a special team for preparing a draft legislation of Trade Unions. The delegation of The Independent Self-Governing Labour Union “Solidarity” (in Polish NSZZ “Solidarność”) was invited to work on that draft. From 17th October 1980 to 26th April 1981 the team had eight plenary sessions. As a result of those sessions, a complete draft of the Act should have

been submitted by The State Council to the parliament debate of The Polish People's Republic. During those meetings discussions were held on various issues such as: a registration of trade unions, compliance of activities of trade unions with The Polish People's Republic Constitution and Convention No 87 of International Labour Organization, the agricultural self-government, self-employed professionals, students' and farmers' trade unions. What is more a right to strike, acceptable kinds of strikes, payment for a protest, legitimacy of founding workers' councils, a conception of collective labour agreement for joint professions and a problem of social agreements in workplaces were being widely discussed. Thanks to the participation of "Solidarność" delegation, the prepared draft had a lot of modern solutions. The Council of Polish People's Republic did not accept a few of them and introduced changes that limited possibility of founding trade unions and organization of strike for a lot of professions. Trade Unions Act was adopted neither at that time nor before 13th December 1981 when martial law in Poland was imposed. It happened upon 8th October 1982. The new act outlawed The Independent Self-governing Labour Union "Solidarity". On the other hand, only thanks to foundation of "Solidarity" a provision about right to strike was included in that act that was not in the act from 1949.

KEYWORDS

The Independent Self-Governing Labour Union "Solidarity", Trade Unions Act,
The Polish People's Republic, the 1980s